

Микола Порш *

* ☆ Українське Видавництво

„Зхаття — то сила.“

№ 1.

Микола Порш.

Про автономію
України.

I. Про автономію.

II. Про автономію України.

Ціна 15 коп.

Київ.

Тип. Т-ва „Просвіщеніє“.

Крещатикъ 27.

Микола Порш.

ПРО АВТОНОМІЮ

(Видано коштом С. У. Г.).

Кнів. Друкарня Т-во „Просвітченіє“, Трохевяти-
тельська 14.

НАЦІОНАЛЬНА
УНІВЕРСИТАТНА
АКАДЕМІЯ
ЛЬВІВСЬКА

ИСТОРИЯ

НАЦИОНАЛЬНАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ледве чи хто в наші часи не чув тої великої правдої правди, що не має тепер ніде в світі рівності проміж людьми, що одні з людей, маючи в своїх руках силу грошей, фабрики, заводи і великі обшари землі, панують над всіми іншими людьми, котрі, не маючи нічого потрібного до хозяйства, продають свою голову, свої руки, чи як то кажуть, свою робочу силу великим панам капіталістам. В яку державу, в який край ми не заглянемо, хоч би трудящий люд мав там найбільші права, ніде-ніде, на всім світі широкому не побачимо ми, щоб багатий не гнітив убогого не жив з його праці, не держав його в неволі та злиднях.

Кожен в наші часи знає цю *класову неволю*, яку чинить клас капіталістів над класом трудящих, над робочим класом.

Та рідко хто у нас на Україні знає або чув про *національну неволю*, яка настає тоді, коли немає рівності проміж ріжними *народами* (націями) одної держави, коли один народ (властиво його капіталісти) панує в державі та гнітить всі інші. А тим часом, в яку частину великого світу людського ми не заглянемо, мало не всюди там, де в одній державі живуть ріжні народи, побачимо ми цюю національну неволю.

В поміщицькій Прусії німці гнітять поляків, приневолюють всякими карами польських дітей забувати свою рідну мову, скуповують землі польських поміщиків та спродують німецьким селянам, щоб польський селянин світ за очі тікав з рідного краю в далеку Америку. В Австрії, де живе шість одних великих народів, німці неволяють чехів, поляки неволяють українців в Галичині. На що вже Англія на весь світ звісна своїми демократичними порядками, та й та вже од давніх давен неволить—та ще й як неволить!—ірландців, що живуть в великих злиднях на своїому Зеленому Острові. Знищили англичане зовсім ірландську мову, ограбили всю землю у ірландського трудящого люду, роздали її великим англійським панам (лордам) та й тяжко неволяють ірландський убогий, окрадений робочий люд, не дають йому ні землі, ні волі.

Велика і тяжка класова неволя. Та не менша і нелекша національна неволя.

Густою, чорною хмарою висить вона над *всім* життям поневоленого народу, великою колодою лежить вона на шляху його розвитку, загорожує йому дорогу до волі і кращої долі, не дає народові розвивати *всі* свої сили. Кріз всякі щілини національна неволя гіркою отрутою розливається по всьому народньому тілу. На що не глянете ви в народньому житті поневоленого народу, чи на його культуру, чи на його народне хазяйство, чи на його державні порядки, всюди ви побачите, як національна неволя робить мертвим все, що хоче жити і буйно розвиватися, в'ялить і сушить все, що має цвісти пишним квітом.

В усяку одежу з'одягається ця національна неволя, на всі сторони народнього життя важким тягарем лягає цей національний гніт.

Та вайперше, що в національній неволі кидається в вічі кожному, це гніт над національною *культурою*. І в цьому немає нічого дивного. Чим насамперед одріжняється одна нація од другої? Своєю вдачою, своєю мовою, історією своїми співами, спогадами—своєю культурою. І от, неволячи якусь націю, перш за все пильнують, як би знищити її мову. Забуде вона свою рідну мову, з нею забуде і свої спогади про своє минуле і загине навіки, як вже загинуло досі багато всяких народів. Ось чéрез що всюди, де один народ панує над всіма іншими, не дають вільно розвиватися просвіті

народній серед поневолених народів. Примушують по школах вчитися чужою мовою, забороняють дітям говорити проміж собою так, як говорять їхні батьки, забороняють казати дітям в школах про їхні співи, про минуле їхнього народу. Байдушність, а то і ненависть до рідного краю і рідного народу сіється по всіх школах поневоленого люду, починаючи од низчих народніх шкіл і кінчаючи університетами. Все робиться для того, щоб й на таку покалічену освіту витратити державних грошей, як можна менше. От, приміром, в Галичині польський сейм, в якому панує польська шляхта, витрачає на всякі культурні потреби польського народу, на школи, книжки, театри, академію наук в Кракові то що сотні тисячів корон. (1.480.840 кор. або 792.336 крб.). Тим часом, на потреби нашого народу, якого в Галичині трохи більше, ніж поляків, польський сейм витрачає кілька десятків тисячів корон (76.300 кб. або 26.920 кр.). Правда народніх шкіл в Галичині заведено для українців мало не стільки ж, скільки і для поляків. Та тільки школи ті такі ж убогі, як і весь голодний і холодний трудящий люд Галицької України. Ще гірше стоїть там справа з всякими гімназіями. На 4 мільйони українців припадає тепер 5 гімназій, тим часом коли на таке ж число поляків приходиться їх біля 40. А українських вищих шкіл, університетів, політехнікумів, академій то що вже й зов-

сім немає. Тим часом польський народ в Галичині має 2 університети, політехнікум, ветеринарний інститут, академію умілоствів, торгову академію, хліборобську академію. Так на гроші українського народу розвивається пишна польська культура, а українцям зостаються одні тільки культурні злидні. Так бідному українському Лазареві перепадають крихти культури од багатой польської їжі.

І так гальмується розвиток культури серед поневолених націй всюди, де є національний гніт. В Пруссії, Австрії, Англії—всюди ми бачимо цей гніт над національною культурою.

Тяжкий і нестерпимий цей гніт над духом живого народу, та ще більш тяжкий, ще більш нестерпимий гніт над народнім хазайством.

Хазайство народу,—то ґрунт, з якого бере свої соки все життя його. Розвивається в народа його хазайство,—і все життя народне швидко посувається наперед—культура, порядки державні, добробут трудящих має цього народу.

Отже, дбати про розвиток народнього хазайства—велике діло.

На всім світі тепер про розвиток хазайства найбільше дбає держава. Вона проводить залізні дороги і канали, установлює плату за груз на залізних дорогах, заводить банки, осушує болота, сипучі піски засажує лісом, робить всякі торгові договори з иншими державами.

Вона видає і всякі закони про ремесла, фабрики, заводи, торговлю і т. п.

Кожен знає, що всюди тепер в народньому хазяйстві кожного народу панують капіталісти (через це і хазяйство теперешнє зветься *капіталістичним*). Та проте все ж таки хазяйство кожного народу ріжниться од хазяйства інших народів своїми промислами, ремеслами, торгівлею, сільським хазяйством і т. п. Отже, для того, щоб закони допомагали розвиткові народнього хазяйства треба, щоб вони були пристосовані до життя народнього, до хазяйства цього народу. Не буде цього—і закони державні стануть кайданами на хазяйстві, а через це і на всьому житті народу.

Що ж бачимо ми в такій державі, де є національна неволя?

Там правительство робить все, що тільки можна, для того, щоб убити хазяйство у всіх народів, крім того одного, що панує в державі. Воно видає закони, які найбільшу користь приносять цьому народові. Залізні дороги і канали воно проводять на сам перед на землях цього народу. Для його товарів заводяться всякі льготи на залізних дорогах. Торгові договори з іншими державами робляться на його користь. І так діється всюди, де є національна неволя. В Ірландії, де природа давала змогу розводити овець, а з овечої шерсти виробляти всякі вовняні товари—сукна то що, англійські пани, які теж

займалися вівчарством а, головне, теж виробляли вовняні товари, вимагали, щоб англійське правительство з усієї сили гальмувало розвиток вовняного промислу ірландців. Хотіло англійське правительство зробити це ж саме і з Америкою—заборонити вивоз шерсти то що, та оpekлося. Американці повстали і, одділившись од Англії, заклали свою державу—Північні Американські Сполучені Штати. Та в Індії англійське правительство ще й досі висмоктує з усієї сили всі соки з індусів, нічого не робить для розвитку їхнього народнього хазяйства, закони видає непризготовлені до життя і хазяйства індусів, накладає страшні податки на завше голодний індуський народ та величезні гроші, зібрані податками з нього, витрачає не в Індії, а в Англії.

Чи не те ж саме бачимо ми в Австрії, де правительство збирає безліч грошей з убогої хліборобської Галичини і витрачає їх в своїх німецьких краях. Там ми бачимо, що австрійське правительство найбільше дбає про розвиток фабричного, городського промислу і зовсім не зважає на сільське хазяйство. Од цього Галичині, краю чисто хліборобському, доводиться зазнавати великого лиха.

Та коли всьому трудящому людові в Галичині живеться не солодко, то найдужче доводиться бідувати *українському* трудящому людові Галичини. Бо

польська шляхта, що панує в Галичині, з усієї сили гальмує розвиток народнього хазяйства українців. Гроші, зібрані з українців, вона пильнує витратити в польській частині Галичини, де вона проводить всякі дороги та всяко допомагає розвиткові хазяйства поляків.

І вкрай зруйнований український селянин та ремісник, голодний і холодний тікає світ за очі з свого рідного краю в Америку, Канаду, Бразилію.

Ми спинилися на Англії та Австрії. Та теж саме ми бачимо всюди, де немає рівної волі для всіх націй держави розвивати всі свої сили.

Та який народ мовчатиме, коли „угашають“ його дух, коли не дають розвиватися його національній культурі, його хазяйству—збільшувати своїх національних, духовних і матеріальних багатств?

Всюди, по всіх державах рано чи пізно поневолений народ стає до оборони своїх національних прав. Він хоче скористуватися для своєї боротьби тими способами, які дозволено законом. По всіх тих державах, де є конституція, де народ через своїх виборних порядкує державними ділами, закон признає, що всі громадяне і всі нації рівні перед законом, що всі вони мають свободу слова, зборів, товариств то що. Ці „свободи“—то велика сила в руках поневоленого класа чи народу. З високої дзвінниці слова летить гарячий поклик до поне-

волених. Од краю до краю проноситься він по селах і хуторах, буде байдужих, розкриває очі сліпим, гуртує їх до оборони своїх прав, своїх інтересів.

Та ось скоро зазнає поневолений народ, що рівність тая тільки на бумазі, що є свобода слова, зборів і товариств та тільки не для всіх. Є вона для дужих і пануючих, та немає її для пригнічених, поневолених.

Як тільки прокидається поневолений народ до боротьби за своє визволення, зразу ж виявляється національна неволя в *політичному* гніті, в тому, що зменьшують, а то і одбирають зовсім од його політичні права, признані законом для всіх народів держави.

Для того, щоб держати народ в неволі, правительство на самперед не дає йому зрозуміти її. В Прусії німецькі чиновники закривають польські газети, дуже карають редакторів за те, що ті кличуть поляків не коритися німцям, не цуратися свого рідного. В Галичині польські прокурори конфіскують українські газети за те, що свободно друковалося б по польських газетах, бо українські газети розкривають селянам і робітникам ту неволю, з якої держить їх польська шляхта. Та не можна довго держати поневоленого народу в темноті. Слова в клітці не вдержиш,—і рано чи пізно розкриє воно очі темному, поневоленому народові. І от, коли він, зрозумівши свою неволю, схоче гуртувати-

ся у всякі товариства для боротьби за своє право вільно розвиватися, улаштувати своє життя по своїй уподобі, тоді правительство покаже йому, що й це право, право вільно улаштовувати товариства, не про його писане. Всі, певне, пам'ятають, як польська шляхта в Галичині хотіла з мирних українських селянських товариств—„Січей“—зробити „бойові дружини“, які буцім то мали одділити Галичину од Австрії, зробити нове королівство, а на короля наставити доктора Трильовського. І так всюди. Товариства поневоленого народу преслідуються, їм не дають нічого робити, їх закривають за найменші провини—часто видумані—а членів тяжко карають.

Та на цьому не кінчається політичний гніт над поневоленою нацією.

Для того, щоб неволити якийсь народ, треба слухняних чиновників. А чи легко знайти таких серед поневоленого народу, що от-от прокинеться, або вже прокинувся до боротьби?

Хіба б можна було робити такі шахрайства під час виборів до австрійського парламенту, які раз по з раз бувають в українській частині Галичини, коли б там була українська адміністрація?

І от австрійське правительство посилає німців служити до чехів, поляків до українців, венгрів до кроатів—посилає чиновників, що не знають ні мови народу, ні життя, ні потреб його. Здебільшого ворожі до чужого їм народу,

вони знають тільки несправедливі накази свого правительства.

Та саме головне в політичному гвiті — це те, що не дають народові самому порядкувати *своїми* ділами, улаштувати своє життя, як йому самому буде до вподоби,

Ми вже говорили, що тільки ті закони добрі, які приспособлені до життя народнього, до потреб і нужд народніх.

А хто може краще знати життя народу, потреби і нужди народні, хто може краще впорядкувати його життя, задовольнити його потреби, утворити для нього найкращі закони, як не сам народ?

З того часу, як на всім світі слідком за французами прокинулися всі народи Європи од вікової неволі, вони схотіли сами бути господарями свого життя. Ні один народ в світі не може довго зносити того, щоб хтось *инший* заводив для нього свої порядки.

І немає такої в світі сили, яка б винищила це бажання народу самому впорядкувати своє життя, це стремління до автономії. Ось вже кілька сот літ англичане неволять ірландців, кілька разів заливали їхній край кров'ю, винищили ірландську мову, одібрали землі ірландських селян. Та не вбили вони вільного духу ірландського народу, не викоринили у ірландців змагання до автономії. На що вже індуси — голодний темний, забитий народ, та не змогли його вдершати в безпросвітній неволі, мудрі чи-

новники найосвіченішого в світі, вільного англійського народу. Прокинувся індуський народ од вікової неволі і з кожним днем росте і міцніє серед нього змагання до національної волі, до автономії.

Не мати права самому впорядкувати своє життя—то ледве чи найбільше лихо для народу, для всього життя народнього, для його культури, хазяйства і порядків.

Ось, головне, в чому виявляється національна неволя.

Культурний, економічний і політичний гніт—це, як то кажуть, *головні форми* національного гніту.

II.

Тепер вже здається кожному стане ясно, як в день, що національна неволя—то страшне, велике лихо для всього громадянства, для всієї поневоленої нації. Чи то пани, чи то купці, чи то робітники, чи то селяне,—всім національне рабство несе горе, муки і великі шкоди.

Та найбільше лиха, найбільше гніту і недолі приносить національне поневолення тому, на кого великий капітал наложив свої тяжкі кайдани всякої неволі,—робочому класові.

Ми вже бачили, що національна неволя гальмує а то і прямо спиняє розвиток, народнього хазяйства. А всюди там, де капіталістичне хазяйство не

може розвиватися, тяжкая недоля жде робочий клас.

Коли розвивається теперішнє хазяйство з його великими фабриками, заводами і економіями, з його великими майстернями і лавками, то дрібні селяне, ремісники і лавочники ніяк не можуть встояти супроти великих і гинуть в цій нерівній боротьбі, зостаються без свого хазяйства, чи, як то кажуть, *пролетарізуються* (стають *пролетарями*—тими, що не маючи нічого потрібного до хазяйства, продають свою силу робочу і з того живуть). З початку десятки і сотні, а далі десятки і сотні тисячів цих пролетарів, чоловіків і жінок, старих і малих йшли на ті величезні фабрики, заводи та економії, що без жалю руйнували їхнє невеличке хазяйство і робили їх „вільними“ наймитами. Тяжка робота, голодна плата, довгий робочий день, каліцтва а часто і смерть на роботі—ось що ждало робітника в цій капіталістичній неволі. Та ось приходив час, коли очі темного робітника розкривалися. На його очах тут, на фабриках і заводах, виростили величезні багатства, а там—по темних, холодних і вохких халуках робітників росли злидні, горе і муки тяжкої праці. Величезні машини, наче той чарівник, переробляли кров, піт і сльози робочого класу на блискучі червінці капіталістів. Кожна фабрика, кожний завод, наче викопували прірву між бідністю і багатством, між робочим класом

і класом капіталістів, і прірва ця ставала все глибшою та глибшою. Так кожний новий фабричний димарь розказував робітникам, про те, що інтереси робочого класу на всім світі однакові, що робітничіх інтересів не можна помирити з інтересами капіталістів, що визволяться робітники з неволі тільки тоді, коли з'єднаються на всім світі і заведуть новий лад—соціалістичний.

Тяжка і дорога була ця наука для робочого класу.

Та зрозумівши це, побачивши свою велику силу, яка що далі ставала все більшою та більшою, робітники почали єднатися і гуртуватися до оборони своїх прав та інтересів, до боротьби за своє повне визволення. Од фабрики до фабрики, од міста до міста, од села до села, од одної держави до другої росло єднання, росла сила пролетаріата. А слідком за ними зростала і заробітна плата, меншав робочий день—і робітник підводився із віковичної неволі, із страшених злиднів, із безпросвітної темноти і ставав людиною.

І так—всюди і завше, де розвивається капіталістичне хазяйство.

А там, де капіталістичне хазяйство не має змоги розвиватися, там ми бачимо зовсім инше.

Правда, й там через великі налоги убожіє трудящий люд; й там дрібний селянин та ремісник гине в боротьбі з великими фабрикантами і капіталіста-

ми чужого народу, які привозять свої товари на продаж серед поневоленої нації,—й там вони повертаються в пролетарів.

Та не побачимо ми, щоб пролетарь поневоленої нації мав у себе доволі великих фабрик, заводів і економій, де він міг би продавати свою силу робочу, щоб не вмерти з голоду. Там побачимо ми убогий, голодний обідраний люд, що немає ніяких надій на кращу долю. Там мала заробітна плата, там довгий робочий день, там страшне безробіття, хвороби і голодна смерть хазяйнують більше, ніж серед інших народів держави. Не побачимо ми там великих фабричних міст, де кипить життя, де капітал великим молотом на ґоладі експлуатації кує прозоро-ясну свідомість робітника. Там робітник не знає, звідки його лихо велике, його горе непроглядне, і не бачить того шляху, що веде до визволення робочого класу на всім світі широкому, до нового ладу, до нового життя. Убогий, забитий, не свідомий, не з'єднаний, безпомічний робочий клас поневоленої нації губить всякі надії на краще життя в рідному краї та рушає в далеку і тяжку дорогу, в чужі краї, серед чужі народи—шукати кращої долі в Америці, Канаді, Бразилії.

Такий робочий клас не здатний до того, щоб скласти велику й дужу робітничу партію, яка б могла боронити його інтереси в парламенті. Не може він

з'єднатися і в великі професіональні союзи, що допомагали б йому в лиху годину, коли він домагатиметься кращої плати, коротшого робочого дня то що.

А без своєї партії, без своїх професіональних союзів робочий клас—безсилий і економічно і політично.

Та колиб це й сталося, коли б і складалася така робітнича партія, щоб вона могла здобути для робітників свого народу в парламенті такої держави, в якій немає миру і згоди між націями, а кипить вічний бій, вічна національна боротьба?

Там, як показує приклад Австрії, за національною боротьбою не можна зробити в парламенті нічого користного для робочого люду, не можна видати ніяких *робітничих* законів, що полекшували б життя і працю робітників.

Чи може австрійський парламент, цей „парламент божевільних“, де послы народні замість роботи на користь народню лаються та бьются стільцями, дбати про робітниче законодавство?

Не менш важко робочому класові такої держави, де є національна неволя, добитися й кращих, вільних порядків державних, щоб можна було йому швидче зовсім визволитися з горя і недолі. В такій державі правительство нацьковує одні народи на другі, щоб за своєю ворожнечою та боротьбою вони забули свої нужди, свої лиха та не домагалися інших, кращих порядків в державі, Ко-

лись Франц-Йосиф, імператор Австрії, так говорив одному французському слові при австрійському дворі: „Коли починається революційна пропастиця у вас французів, то вона охоплює весь ваш народ і не сила вашому правительству встояти супроти повстанця народу; коли ж революція починається у нас, тоді я посилаю кرواتів втихомирювати венгрів, венгрів посилаю супроти німців, німців супроти чехів, українців супроти поляків. Так із боротьби і незгоди моїх народів між собою, родиться спокій в цілій австрійській державі“.

Родиться спокій тяжкого рабства, той спокій, коли всі народи держави мовчать під важкою рукою всесильного деспота правительства!

Великі ці шкоди для робочого класа, особливо для робітників поневоленої нації. Та ще це було б тільки пів лиха. З ясною головою пролетаріат вибьється із всякої неволі, як вже не раз в історії він розбивав, здавалося, найміцніші кайдани.

А національна неволя *туманить* розум робітника, його *класову свідомість*. Робітникові поневоленої нації здається що його душать не тільки капіталісти, а весь чужий народ, а, значить, і робочий клас цього народу. Він привчається ворогувати з чужими робітниками, не хоче єднатися з ними, він стає иноді в часи їхньої боротьби навіть зрадником для них. А до того ще пани і

капіталісти надьковують робітників одних на других. Так разбивається єдність робітників, без якої не сила робітникам не тільки одної держави, а і цілого світу боронити своїх інтересів, визволитися із теперішньої неволі.

Під час війни вороги робляться приятелями. Ми—говорив колись робітник, соціально-демократ Бебель, в німецькому парламенті—не уступимо ні одного клаптика нашої землі чужинцям; коли нашому рідному краю буде загрожувати напад чужинців, тоді немає між нами соціально-демократів і консерваторів, а є тільки німці.

А національна боротьба—то вічна і страшна війна одних народів з другими. В цій довгій національній війні єднаються робітники і капіталісти одного народу супроти інших народів.

Так затуманений національною ворожнечою робітник стає покірним і слухняним капіталістам свого народу, які в каламутній водиці національної неволі ловлять велику і смачну рибку.

Так віковічні вороги—робітник і капіталіст поневоленого народу братаються, а ті, кого „і труд, і піт, і кнут і недоля“ з'єднали в одну армію,—робітники різних народів стають ворогами.

Та ще більше лиха буває робочому класові поневоленого народу од того, що при національній неволі не має він гарної просвіти на своїй рідній мові.

Хоч теперішня школа, як каже со-

ціаль-демократка Клара Цеткін, то школа для убогих, про те й така школа з наукою на рідній, зрозумілій для робітника мові—велика зброя для його, безпросвітно темного.

„Знаття—то сила, сила—то знаття“ казав колись велику правду покійний соціаль-демократ Лібкнехт, славний борець за долю робочого люду.

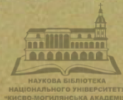
А народня школа—то перший ступінь до того знаття, до газет, до книжок, до тої великої науки про соціалізм, що має навчить робітника думати, знаходити причини свого лиха і шлях до свого повного визволення.

Національна неволя вириває з рук робітника цю велику і страшну для його ворогів зброю.

Отже, національна неволя держить робітника поневоленого народу в горі і злиднях, туманить його класову свідомість, розбиває єдність всіх робітників держави і єднає капіталістів і робітників поневоленого народу,—словом не дає йому визволитися із тяжкої капіталістичної неволі.

III.

Через що ж немає згоди та миру між ріжними народами одної держави? Звідки взялася ця неволя над цілими народами? Хто винен в тих великих, хоч і непомітних, муках, які несе з собою кожному поневоленому народові національне рабство?

Хто хоче покласти кінець національному гнітові, хто хоче знайти певний шлях до національного визволення, той повинен дати ясну і правдиву відповідь на ці запитання.

Національна неволя—то велике *громадське* лихо, то та тяжка хвороба, на яку нездужає *теперішнє громадянство*.

Придивімося ж, хоч трохи, до тих порядків, які є тепер серед людей, пошукаймо тих, що верховодять в теперішньому громадянстві,—і ми зрозуміємо, звідки взялася на світі ця національна незгода.

В яку частину широкого світу людського ми не заглянемо, всюди там, де високі фабричні димарі вкривають блакитне небо хмарами густого і чорного диму, де чути пекельний гуркіт фабричних машин,—ми побачимо, що всі люде поділяються, що далі то все більше на дві частини, на два великих гурти, на *два великих класа*. І кожний новий фабричний димарь, кожна нова машина, наче величезним клинком, все дужче і швидче розколюють теперішнє громадянство на ціх два класи.

По один бік стоїть, що далі, то все менший клас фабрикантів, великих купців і поміщиків, клас капіталістів, *буржуазія*. До їхніх рук переходять всі землі, фабрики, всі багатства—все народне хазяйство. Вони живуть і багатіють не своєю працею, а працею робочого люду.

По другий бік стоять легіони сільських і городських робітників—робочий клас, *пролетаріат*. Не маючи свого хазяйства, цей клас живе трудами рук своїх; тільки те й має, що заробить од *продажу* своєї робочої сили. І що далі, то дужче зростає робочий клас своїм числом, бо дрібні селяне, ремісники і лавочники гинуть в нерівній боротьбі з великою буржуазією та стають пролетарями.

І стоять ці два класи один проти одного, як дві ворожих армії, і немає згоди між ними ніде на всім світі, а йде неупинна боротьба, *класова боротьба*, бо не можна погодити інтересів капіталістів з інтересами робітників, бо капіталісти купують робочу силу, а робітники її продають, бо капіталісти хочуть її купити дешевше, а робітники продати дорожше.

В цій давній і неупинній боротьбі пролетаріата і буржуазії гору бере поки що буржуазія. Вона панує всюди в нашому громадянстві, вона дає лад всьому народньому хазяйству, вона порядкує всіма державними ділами. Її сила—її й панування.

Через це всякий гніт, всяка неволя в нашому громадянстві—то діло рук буржуазії. Вона має в своїх руках державну власть, вона може направити її на щастя людям, або на горе та недолю. І коли теперішня держава неволить цілі народи, то в цьому винен той, хто

порядкує державою,—клас капіталістів, буржуазія.

Та на що здалося капіталістам одного народу неволити інші народи держави, а значить і свого ж таки брата—капіталістів цих народів? Хіба капіталісти всіх народів, всіх держав, всього світу мають не однакові інтереси?

Що й казати. На всім світі капіталісти мають однакові інтереси: всім їм треба, щоб теперішні порядки були віковичними, бо тільки за таких порядків можна буде їм жити—раювати, наживати з чужої праці великі багатства. Та про те все ж таки немає згоди між капіталістами не тільки на всім світі, а і в одній і тій же державі. Між ними йде невпинна боротьба, невпинна конкуренція. Капіталісти якоїсь одної держави хочуть, щоб покупці всього світу, *всесвітній ринок*, були тільки під їхньою рукою. Через це раз-по-з раз на наших очах льється кров трудящого люду, бо залізо і кровь—то один шлях до нових ринків, один спосіб в наші часи здобути нових покупців. Те ж саме бачимо ми і в кожній окремій державі, де живе разом кілька націй. Там буржуазія кожного народу дбає тільки про те, як би їй *самій* виробляти й продавати товари на *всю* державу, як би не було по всій державі ніяких інших купців і фабрикантів, крім неї.

А для того, щоб можна було подумати капіталістів чужого народу, їй тре-

ба насамперед дбати про те, щоб весь чужий народ держати в неволі. Адже ж капіталісти, купці та фабриканти,—то частина кожного народу, то, сказати б, діти його. Не розвивається весь народ, і не можуть стати силою великою і капіталісти цього народу. Ось через що буржуазія якогось одного народу в такій державі неволить цілі нації. Держить в темноті їх, бо темний народ—убогий народ, серед якого не може бути супротивників—великих капіталістів. Не дає розвиватися народньому хазяйству цього народу, бо там, де не розвивається теперішнє капіталістичне народнє хазяйство, не може бути і не буває ні великих купців, ні великих фабрикантів.

В цій боротьбі народів між собою той бере гору, хто дужчий, а дужчий в наші часи той, хто багатший та освіченіший. Ось через що буржуазія кожного народу дбає теж і про те, щоб *її народ* був багатший і освіченіший за всі інші народи держави, ось через що вона пильнує, щоб *серед її народу* було заведево найбільше всяких шкіл, щоб *її край* було густо вкрито залізними дорогами і т. и.

Та і як буржуазія може зовсім одцуратися од інтересів свого народу? Як не як, а рідний народ близький для неї, ніж інші народи. Вона говорить, не може не говорити, його мовою. Вона—рідна дитина свого народу. Його доля—її доля. Росте сила народу, розвивається в нього хазяй-

ство та просвіта і буржуазія цього народу стає силою великою, а життя її „раем от тут на землі“.

Ось чому буржуазія кожного народу в такій державі, де живе кілька націй, еднається в свої партії *окремо* од капіталістів інших народів. Еднається для того, щоб набратися найбільшої сили в державі та, захвативши всю державну власть в свої руки, неволити чужі народи. Куди не поглянемо ми, всюди побачимо серед кожного народу свої буржуазні партії—російських кадетів і „союз русскаго народа“ серед великоросів, українських радикал-демократів і українську народню партію у нас і т. и. І між всіма ціми національними буржуазними партіями кипить невинна *боротьба за державну власть*. Хто більший числом, хто більш свідомий, краще згуртований, той і бере гору в цій боротьбі.

Та національна неволя сталася не тільки через те, що буржуазія *одного* народу хоче сама хазяїнувати, виробляти товари на всіх покупців держави.

Ми вже раніш казали, що капіталісти кожної держави дбають об тім, щоб здобути нові ринки для своїх товарів та захистити старі од нападу капіталістів інших держав. А зробити це найкраще зможуть вони тільки тоді, коли їхня держава матиме велику силу. Міцніша ж і дужча та держава, що складається з одного народу,—*національна держава*. В ній всі говорять одною мовою, 'люб-

лять свій рідний край. Минуле горе і радощі еднають всіх в одне національне громадянство. В такій державі немає національної боротьби, національної ворожнечі. І, коли настане тяжка година для рідного краю, то там всі, як один чоловік, боронитимуть честь і славу його, захищатимуть од ворогів.

Ось через що буржуазія намагається, щоб всі говорили в державі одною мовою. Ось через що вона примушує всі інші народи одцуратися свого рідного, забути свою мову, свої співи, свою історію.

IV.

Після всього того, що ми сказали про причини національної неволі, кожному стане ясно, що *зовсім* знищити всякий національний гніт можна буде тільки тоді, коли не стане того ґрунту, з якого він виростає,—коли знищено буде теперішній капіталістичвий лад з його класами, з його класовим пануванням буржуазії і класовою неволею пролетаріата.

Ось через що всяке національне рабство, на який би народ воно не спадало, знаходить собі найлютішого ворога в робочому класові, бо ніхто не повстає так супроти теперішніх несправедливих капіталістичних порядків, як пролетаріат. Ось через що найбільший приятель та найпевніший оборонець всіх поневолених народів *тільки* робочий клас.

Якої б національної неволі не зазнала буржуазія сама, ніколи вона не стане в оборону інших поневолених народів, ніколи не дбатиме вона про рівні для всіх націй права, як що тільки її народ *вже* визволився з національної неволі. Навпаки, вона сама в своєму визволеному краю, неволитиме чужі народи не згірш, ніж колись гнітили її народ. Колись, ще коли польський народ був в тяжкій національній неволі, польська буржуазія Галичини кликала українців боротися „за нашу і вашу волю“. А тепер, коли польський народ вже визволився з неволі, коли польська шляхта і польська буржуазія запанували в Галичині тепер вона знущається над українським народом та гнітить ще гірше, ніж колись гнітила його німецька буржуазія. Теж саме бачимо ми і в Венгрії, де венгерська буржуазія за часів австрійської революції 1848 року завзято боролася за визволення свого народу, а тепер ще завзятіше душить підвласній чужі народи—кرواتів, українців й інших.

Та не те ми бачимо серед робітників різних народів. Робітники знають добре, що визволитися з капіталістичної неволі вони зможуть тільки гуртом—тільки дружньою боротьбою на всім світі. Бо теперішнє господарство всіх держав міцно звязане на цілому світі в одне *всесвітнє господарство*, бо не може через це бути такого, щоб в одній державі, в однім

місці настали нові, вільні, а в другому zostалися старі, рабські порядки. Ось через що робочий клас всюди виступає супроти всякої всякої неволі, а, значить, і проти національної неволі. Бо гніт над цілою нацією це разом з тим гніт і над робітниками її; бо національна неволя, гальмуючи розвиток цілого народу, разом з тим одриває робочий клас поневоленого народу од дружної боротьби все-світнього пролетаріата за повне визволення всіх страждущих і поневолених на всім світі, серед всіх народів.

Ось чому серед всіх шляхів, що ведуть до національного визволення, до згоди всіх народів одної держави—*найпевніший, найкращий шлях* той, який вказує робочий клас, або, як то кажуть, *найкраща програма в національній справі*—це програма пролетаріата.

Погляньмо ж, які домагання, яку програму повинен виставити і всюди виставляє робочий клас для того, щоб покласти кінець національній неволі?

Ще з самого початку нашої книжки, ми казали, що національна неволя полягає в тому, що в державі, де живе багато всяких народів, *не має рівної волі, рівного права* для всіх націй держави розвивати всі свої сили, всі боки свого народнього життя.

Ото ж, на перший погляд, здається, що треба *тільки* завести вільні, демократичні порядки та видати закон про

рівні права для всіх народів—і національна неволя впаде одразу сама собою.

Так здається тільки на перший погляд.

І той народ, що гадав би визволитися таким способом із національної неволі, був би тяжко, тяжко покараний за свої легковірні сподіванки.

По всій західній Європі заведені тепер демократичні порядки в державі в одних сторонах більш вільні, в других менш. По всіх західно-європейських державах є такий закон, що всі люде в державі рівні перед законом, якої б вони віри чи народу не були. Та запитайте ви про цю *рівноправність громадян* у громадянина ірландського народу в Англії, чи однакові права має ірландський і англійський народ в демократичній Англії. Придивіться до цієї рівноправності громадян різних народів в Прусії, Галичині, Венгрії—і ви почувете й побачите, що ніде немає цієї рівноправності громадян різних народів держави, хоч закон її обіцяє її.

В Австрії є навіть закон *про рівноправність всіх народів*, а не то що всіх громадян держави. § 5 конституції 1849 року, дарованої австрійським імператором після всенародньої боротьби, каже: „*Всі народності рівноправні*“. Та хто знає горе-бідкування українського народу в Галичині, той скаже, що і цей закон не врятував народів Австрії від націо-

нальної неволі та, очевидно, і не може цього зробити.

Отже, закони ці—про рівні права всіх громадян та про рівноправність всіх націй в державі—*нічого не варті* для національного визволення поневолених народів.

Та хто після цього сказав би, що при теперішніх капіталістичних порядках, певне, ніколи не можна завести згоди та миру між різними націями одної держави, що тільки соціалістичний лад покладе кінець поневоленню одної нації другою, що *тільки* за нього, мовляв, й треба боротися,—хто сказав би це, той сказав би, може й щиро, велику неправду.

Правда, що при соціалістичних порядках виведеться *зовсім* всяка неволя, а значить і національна неволя. Та про те не можна пристати на цю раду—ждати нового соціалістичного ладу, щоб одразу знищити всю національну неволю на всім світі. Бо ж ніхто не знає, коли новий лад настане от тут на землі серед страждущих людей, перестане бути тільки зіркою провідною в визвольній боротьбі робочого класа.

Доки сонце зійде, роса очі виїсть!

Погляньте на політичну боротьбу робочого класа в теперішньому капіталістичному громадянстві, на його боротьбу за кращі порядки в державі! Знає ж робочий клас, що повного народо-властя не може бути при капіталістичному ладі, та про те не вгаває він і

ступінь за ступнем, реформу за реформою одбиває він від капіталістів, щоб, опершись на ці свої завоювання, піднятися ще ступнем вище, ще ближче до нового, кращого життя.

Те ж саме ми повинні робити і в боротьбі з *національну волю*, в цій боротьбі за *повне народовластя для поневоленого народу в справах його життя*.

Хай за часів капіталістичного ладу і не можна *зовсім* вивести національної неволі з життя людського, про те треба пошукати тих способів, які допоможуть нам хоч дуже *зменшити* її, а то навіть і зробити *мало помітною*.

І такі способи можна знайти.

Пригадаймо трохи з того, що ми казали раніш про причини національної неволі.

Буржуазія, як ми показали, дуже зацікавлена в тому, щоб неволити чужі народи, бо їй треба, щоб в державі жив один народ. Неволить чужі народи вона за поміччю державної влади. Звичайно буває так, що держава не задовольняє або мало задовольняє потреби поневоленого народу, видає закони не пристосовані до життя *цього* народу, не дає вільно розвиватися йому. Отже, як бачимо, буржуазія має змогу неволити нації *тільки* через те, що місцеві справи цього народу розрішає, потреби його задовольняє одна і та ж державна влада, яка дбає й про інтереси і справи цілої держави.

Коли б державна власть порядкувала *тільки* тими справами, що торкаються *всіх націй* держави, а про місцеві, національні справи і потреби, що торкаються тільки *одного* народу, дбав би сам цей народ,—тоді б буржуазія не мала змоги неволити чужі народи.

Отже, треба всі *місцеві* справи культурні й економічні кожної нації передати їй самій. Хай вона сама порядкує своїми ділами, хай вона сама задовольняє свої потреби так, як їй буде до вподоби.

Коли кожен народ в державі матиме *право видавати закони* в справах свого краю, коли він матиме *право порядкувати* всім тим, що торкається тільки його потреб, його нужд, його життя,—словом, коли кожен народ в державі *матиме автономію*, тоді національна неволя впаде сама собою.

V.

Що ж таке тая автономія?

Для того, щоб як слід, вияснити собі, що таке автономія, придивімося, насамперед трохи до теперішньої держави.

Що далі розвивається теперішнє капіталістичне хазяйство в людей, яке зв'язує їх все дужче і дужче в велике громадянство,—то все більше і більше з'являється таких потреб, зростає число таких справ, які бере і повинна брати держава до своїх рук. Сила всяких вели-

ких і малих справ лежить на плечах теперішньої держави. Вона дбає про розвиток хліборобства, всяких ремесл, промислів та торгівлі—про розвиток цілого народнього хазяйства; вона будує залізниці, проводить канали; вона піклується про здоровля та просвіту народню;—словом, задовольняє всякі культурні, хазяйственні й інші потреби теперішнього громадянства.

Для того ж, щоб в державі був добрий лад, щоб життя народне невпинно розвивалося, щоб громадські потреби задовольнялися, як слід, теперішня держава *видає* всякі закони. Ледве чи можна знайти в наші часи хоч один бік життя людського, для якого б не було видано державних законів.

Це одна частина державної влади—*власть законодавча*.

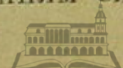
Та самих законів мало.

Треба ще з'уміти по цих законах до ладу *порядкувати* величезним державним хазяйством теперішньої держави, всіми тими справами, які взяла вона до своїх рук. Треба знати, як *прикладати* закони до життя народнього по різних кутках держави. Отож для цього в кожній державі, крім законодавчої, є ще й *власть виконавча* (исполнительная), яка порядкує державними справами по законах, утворених властю законодавчою, яка прикладає ці закони до життя людського. Чиновництво, бюрократія—ось виконавча власть теперішньої держави.

Та що далі, то все краще життя людське показувало, що одної правительственной виконавчої влади мало. Життя народне по ріжних кутках держави було не однако. І що більше розвивалося теперішнє хазяйство, то більше виступали ці ріжниці в хазяйстві, в звичаях, в культурі окремих кутків держави. А тим часом чиновники, яких назначало столичне правительство, недоладно порядкували державними справами, мало знали місцеве життя та не вміли прикладати державних законів до життя народнього. Опріч того завше і всюди було багато всяких потреб і справ чисто місцевих, які торкалися тільки населення громади, города чи й якої небудь цілої округи. В цих справах чиновники вже зовсім мало що тямали. До того ще треба додати, що і доглядати, як слід, за ділами цих чиновників столичному правительству було неможливо. Через це все дуже багато лиха було і для цілої держави і для її частин од такого недоладнього чиновницького порядкування.

Ось через що по всіх добре впорядкованих державах все більше і більше справ і державних і місцевих почали передавати місцевим людям, щоб вони *сами* *порядкували* ними *по виданих державою законах*. Населення сільської громади чи города, повіта й цілої округи вибирало з поміж себе виборних, які *порядкували* справами і *одповідали* за свої діла перед всім населенням своєї місце-

вості і перед центральним правительством. Виборним цим не дозволено було видавати якихсь нових законів; порядкуючи по законах державних, вони мали право тільки в своїх місцевих справах видавати *обовязкові постанови*, які повинні були бути в згоді з державними законами. Так з'явилося *місьцеве самопорядкування*.

Та згодом все більше і більше виявлялося, що одного місцевого самопорядкування дуже мало.

Ріжниці в місцевому житті частин держави, в їхньому хазяйстві, побуті, культурі, в їхніх потребах та інтересах ставали з розвитком теперішнього капіталістичного хазяйства все більшими. Особливо великими вони ставали в тих державах, де жило кілька народів, що говорили різними мовами. Життя ясно показало, що дуже важко по одному способу задовольняти, як слід, потреби та інтереси різних частин держави, що по однакових законах не можна добре впорядкувати місцеві справи різних народів такої держави. До того ж ще й зовсім непотрібно було, щоб для *місцевих* справ якого небудь окремого краю закони видавала правительственна власть *цілої держави*. Місцеві люде краще знали свої місцеві потреби й справи, тим часом, коли правительство цілої держави, не знаючи місцевого життя, не могло видати путящих, корисних для народу законів. І

всюди, по всіх державах, де заведено справді вільні демократичні порядки, місцевим людям потроху передають—звісно діло не обходиться без великої боротьби—право не тільки *порядкувати*, с. т. видавати обовязкові постанови на основі державних законів, а ще й право *самим через своїх виборних видавати* замість державних місцеві закони в своїх місцевих справах.

От такий лад, коли якийсь край чи народ має *право влаштовувати своє життя по своїх законах*, називається *автономією*.

Та автономія, як і всякі інші державні порядки, буває ріжна.

VI.

По тих державах, де вже заведено автономію, найчастіш можна зустрінути автономію *територіальну* або, як її ще інакше називають, автономію *краєву* (областную).

Заводячи таку *краєву автономію*, держава найбільше зважає на хазяйство народне. Коли якийсь *край* дуже вже відрізняється своїм хазяйством од інших частин держави, коли через це він має у себе всякі потреби й інтереси, не співзвучні з потребами й інтересами інших країв,—тоді такому *краєві*, звичайно після довгої боротьби, державна власть дає автономію.

Звісно даючи такому *краєві* автономію,

держава зважає не тільки на хазяйство його населення, а й на інше — наприклад, на віру, просвіту і звичаї народні, на минуле життя народне. Та про те все ж таки, коли обмірковують, які місцевості й околиці прилучити до цього автономного краю, то найперше зважають на те, чи однакове в них хазяйство, чи зв'язані вони з цим автономним краєм своїми хазяйственими потребами й інтересами.

Отже, при краєвій автономії байдуже, які народи живуть в цьому краю, однаково, чи один народ а чи де кілька різних народів заселяють його.

Таку краєву автономію бачимо ми в Австрії, де лихо та недоля злучила різних народи в одну велику державу. Там є тільки автономія країв, „коронних земель“, яких Габсбурги, австрійські імператори, по троху всякими способами приєднували до своєї „корони“.

Придивімося ж на Австрії, якими справами завідує народ автономного краю та як в такому краю тая автономія улаштована.

По австрійській конституції 1867 р., що дала всім краям австрійської держави автономію, народ кожного автономного краю вибірав послів у свій місцевий, краєвий парламент, що звався *сеймом*, для того щоб вони порядкували всіми тими справами, які передано було їм по краєвому статуту. По цьому ж краєвому статуту сейм мав право самостійно видавати закони й уся-

кі обов'язкові постанови: 1) про справи, краєвого сільського господарства, охорони лісів, скотарства і таке інше; 2) про громадські будинки, поставлені на краєві гроші; 3) про допомогу з краєвих грошей бідним, сиротам то ще (всякі краєві добродійні інституції); 4) про роспис краєвих приходів і розходів (краєвий бюджет). Опріч цього, сейм мав право, *не виходячи за установлені законом границі*, видавати всякі закони й постанови: 1) про громади, 2) про церковні і шкільні справи, 3) про подводи й кватері для війська то що. Далі, краєвому сеймові по статуту дано було право позичати гроші на краєві потреби та накладати для цього ж нові податки на людність краю. До цього ще треба додати, що краєвий сейм має право порядкувати всіми іншими справами, якими не завідує державний парламент Австрії.

Отже, як бачимо краєвий сейм має право працювати коло всього місцевого народнього життя, порядкувати всякими місцевими справами краю—просвітними, хазяйственними і громадськими.

Така територіальна автономія.

Всюди, де вона заведена, вона приносе велику користь народові, звісно, коли вона впорядкована демократично, коли весь народ в ній має силу, а не самі тільки багаті.

Та автономія ця найбільше користна

там, де в державі живе один якийсь народ.

Там же, де в одній державі живе де кілька різних народів, там територіальної автономії мало, там вона приносить користь велику та не для всіх.

Ми знаємо, що по всіх таких державах між окремими націями йде невпинна боротьба, національна боротьба. Отже, коли, заводячи в такій державі краєву автономію, не зважати на те, щоб в автономному краю жив один народ, це значить зоставляти незаймаючою національну неволю, або ж переносити національну боротьбу з цілої держави в цей край. Пригадаймо собі Австрію. Коли в австрійській державі ще не було заведено краєвої автономії, тоді, мало не всі народи, боролися головне, супроти німецького панування*), супроти німецької неволі (власне кажучи, супроти панування німецької буржуазії). Після того ж, коли австрійська конституція дала всім краям держави автономію, закипіла в Австрії невпинна боротьба всіх народів одних супроти других. В Галичині українці ведуть боротьбу проти польського панування, в Буковині борються українці проти німецько-румунського, в Богемії німці проти чеського і так далі. Отже, як бачимо, краєва автономія не знищує

*) В усіх тих місцях, де ми говоримо про панування якого-небудь народу, ми маємо на оці панування буржуазії цього народу.

національної боротьби. Отже, цієї краєвої автономії для держави з ріжними народами дуже і дуже мало.

Для того, щоб положити край національній неволі, на погляд де-котрих, треба завести в державі, що складається з ріжних народів, таку автономію, щоб кожна нація в державі сама рішала свої діла. Бо тільки тоді, коли кожна нація сама порядкуватиме своїми національними справами, коли інші нації не втручатимуться в її життя, тільки тоді прийде кінець національному гнітові і національній боротьбі.

Та, ця народня автономія буває всяка.

Найбільше доводиться раз-по-з-раз чути про автономію *національно-територіальну* або, инакше кажучи *національно-краєву*: такої автономії по всіх державах, де ще тільки зосталася національна неволя, домагаються мало не всі ті партії, що хочуть завести національну волю та національний спокій в державі.

Вже з того, як зветься ця автономія, всякому видно, що то таке національно-територіальна автономія. Краєва автономія—кажуть ті, що добиваються національно-територіальної автономії — дуже добра річ, треба її тільки трохи змінити і все буде добре. Коли б, розбиваючи державу на автономні краї, звертали увагу на те, щоб в кожному з них довелося жити *одному* якому-небудь народові, тоді б національної неволі нестало в державі. Виходить, що треба спочатку,

як слід, помежувати границі між націями держави і тоді кожному такому національному краю дати широку краєву автономію. Отже, *національно-територіальна автономія то краєва автономія для краю, в якому живе яка небудь одна нація.*

Як і при краєвій автономії всіми місцевими справами народу порядкує сейм. Цей національно-територіальний сейм, здебільшого, завідує такими ж самими справами і улаштований він так само, як і при краєвій автономії.

Та і проти національно-територіальної автономії можна доволі часто почути всякі закиди. Кажуть, що хоч вона і зменьшує національну неволю в державі, про те не знищує її зовсім, бо ще чимало її зостається по цих автономних краях. Адаже ж кажуть, в кожній державі з різних націй ні одна нація не живе окремо од інших, в якому небудь одному краю; живуть всі нації мішма, розкидані по всій державі. Опріч цього, є чимало таких націй, що ніде по державі не живуть великими гуртами, ні в однім місці держави не заселяють якого-небудь великого краю—не мають своєї території, як от євреї або цигане. Отже, не тільки важко, а прямо неможливо так помежувати границі між націями, щоб в кожному краю жив тільки один народ.

А як не можна цього зробити, то значить й національно-територіальна авто-

номія не може покласти кінця національній неволі та національній боротьбі.

Що ж робити? Як же вивести національний гніт з життя людського, як завести спокійне товариське життя всіх націй держави замість вічної національної війни й ворожнечі між ними?

Для того, щоб од національної неволі не зосталося й сліду, треба завести—часто радять—*національну автономію*, автономію не для краю, а для кожної нації, однаково, в якому б краю, в якій би частині держави люде цієї нації не жили.

Та і між тими, що домагаються національної автономії не має згоди. Одні з них добиваються такої національної автономії, щоб кожна нація мала право рішати *всі* свої справи, задовольняти *всі* свої національні потреби—культурні, хазяйственні і громадські; назвемо цю національну автономію *культурно-хазяйственною*. Інші ж домагаються такої автономії, щоб кожній нації було передано тільки право завідувати *просвітними* справами, задовольняти свої *культурні* потреби. Таку автономію називають *національно-культурною*.

Ті, що вимагають культурно-хазяйственної автономії, кажуть що, як національний гніт лягає на всі сторони життя нації, на її культуру, хазяйство й громадські порядки—на все життя, так само й автономія для кожної поневоленої нації повинна бути повна й широка. Через це на їхню думку кожна нація повинна,

наприклад, відати такі справи: 1) улаштувати всю народню освіту—заводити школи, гімназії, університети, учительські курси і інститути і таке инше й завідувати ними; 2) заводити всякі установи, що допомагали б розвиткові національної культури,—бібліотеки, театри музеї, художні галереї і т. и.; 3) порядкувати професійною освітою; 4) дбати про хворих, калік, убогих і сиріт—заводити больниці, доми для інвалідів, санаторії, безплатні і дешеві їдальні (столови), ясла для дітей і т. и.; 5) дбати про гуртову за-помогу для трудящих—заводити дешевий кредит, товариське страхування, товариства трудової допомоги, потребительські лавки, товариські хазяйства; 6) ширити між своїм народом всяке знання з сільського господарства—заводити сільсько-господарські ферми, огородничі й садівничі школи і т. и.; 7) завідувати всією статистикою в справах національного життя свого народу; 8) управляти переселенням свого народу по державі та виселенням його в чужі держави і багато ще всяких справ, на їхню думку, треба передати націям, щоб вони самі порядкували ними по своїй уподобі. Отже, як бачимо, є тут всякі справи і культурні, і господарські.

Инакше гадають прихильники національно-культурної автономії. Вони кажуть, що у нації, розкиданій по всій державі, немає однакового господарства. Чи можна собі подумати про господар-

ство без землі, без території, а у народу, розкиданого по державі, немає своєї землі, свого краю. Отже, яке хазяйство у того народу, серед якого ця нація живе, таке й у неї. Хазяйство, напр., у євреїв, що живуть в Польщі, зовсім інше, ніж у тих, що живуть на Україні або на Литві чи в Білорусії. Одне, що є спільного (общаго) у таких розкиданих гуртів якої небудь одної нації—це культура: мова, пісьменство й усякі умілости, співи, музика, малярство і т. и. До того й національний гніт—то, здебільшого, гніт над культурою народу, бо гніт над хазяйством лягає на цілий край якийсь, а значить не на одну націю, а на всіх людей, на всі нації, що живуть в цьому краю. Ось через що, кажуть прихильники національно-культурної автономії, треба щоб кожна нація сама порядкувала своїми культурними справами, сама задовольняла всі свої культурні потреби розвивала свою культуру, просвіту, літературу, умілости і т. и., треба домагатися національно-культурної автономії.

Та коли між прихильниками національної автономії немає згоди в тому, якої саме їм автономії вимагати, чи культурно-хазяйственої чи ж тільки національно-культурної, то в справі, як влаштувати цю національну автономію, між ними є повна згода.

На їхню думку всі люде, що признаються до якої небудь нації, повинні бути записані на національні

листи; всі вони, деб не жили, складають один на всю державу національний союз, союз людей одного народу. Цей союз з поміж себе вибірає послів у свій національний сейм, який завідує усіма переданими йому національними справами, видає в цих справах закони й постанови, обовязкові для всіх, що записалися в національні листи, накладає і збірає з свого народу податки на його національні потреби. Виборати мають право тільки члени національного союзу. Національний сейм кожного народу то його найвища власть в тих справах, які йому передано.

Так повинна бути улаштована національна автономія.

Яка ж з поміж цих трьох автономій найкраща?

VII.

Для того, щоб нам порішити, яка з цих трьох автономій найкраща, чи національно-територіальна, чи національна культурно-хазяйствена або ж національно-культурна, ми пригадаємо насамперед трохи з того, що ми говорили про національну неволю.

Як відомо, національний гніт своїм страшним тягарем лягає на все життя пригвіченого народу. Та що саме найголовніше в усякій національній неволі—це гніт над хазяйством поневоленої нації. Народне хазяйство—це той фундамент, на якому кожен народ виводить все своє життя. Ось через що гніт над народнім

хазяйством неминуче спиняє розвиток і всього життя народу, ось через що кожен поневолений народ, свідомий народ, на-самперед дбає об тім, щоб скинути кайдани з свого хазяйства. А тим часом кожна національна неволя тим і люба серцеві капіталістів, що вона гальмує розвиток хазяйства поневоленого народу. Капіталісти того народу, що має більші права в державі, тільки на те й неволять інші народи, щоб *самим* панувати в державі, *самим* виробляти товари на покупців всієї держави, *самим* наживати баришами великі багатства. Ось через що капіталістам цього народу треба, щоб не тільки в усій державі, а і в *кожному* краю, в кожній частині держави панували *тільки* вони одні, щоб серед інших, чужих народів не було їм ніяких супротивників, ніяких конкурентів, з якими б їм доводилося ділити свої бариші.

Отже, тепер кожному повинно стати ясно, що найкраща та автономія, котра знищує до щенту всю національну неволю і найперше гніт над хазяйством поневоленого народу, котра дає змогу кожній нації розвивати всі її сили і насамперед основу всього її життя—хазяйство:

Погляньмо ж тепер на кожную з трьох автономій окремо.

На перший погляд, здавалося б, національна культурно-хазяйствена автономія краща од усіх інших. Як ми бачили, при

цій автономії *всі* люде одної нації, з'єднавши в один національний союз, сами порядкують *всіми* своїми національними справами—культурними, громадськими й хазяйственними. Отже, виходить, що повна національна автономія, на че б то визволяє всіх людей кожного народу, *всю націю*, знищує зовсім всякий гніт над нею, *всю національну неволю*.

Та чи так же воно й справді, як здається на перший погляд?

Для того, щоб наші міркування були більш ясні і зрозумілі, візьмим яку небудь націю, що живе невеликими гуртами по всій державі, наприклад, євреїв в Росії.

Чи можемо ми сказати, що у всіх російських євреїв, де б вони не жили, є своє національне хазяйство, а значить і спільні економічні інтереси? Ні. Ні того, ні другого у них не має і не може бути. Справді. Хазяйство народне, всюди у всіх народів міцно зв'язане з землею, з територією. Сільське хазяйство, ремесла всякі, промисловість, що здобуває сировину, промисловість, що переробляє її у всякі готові товари, і т. и.—словом все народне хазяйство кожної держави кожного краю зв'язане з територією, з її земельними багатствами. Через це в кожному краю хазяйство народне одрізняється од хазяйства інших країв; через це хазяйство Польщі не схоже на хазяйство України, хазяйство України не схоже на хазяйство Великої Росії і так

далі. Тому то євреї в Польщі хазяїнують так само, як і поляки, євреї в Білорусії хазяїнують так само, як і вся инша людиність цього краю. Після цього для нас стане зрозумілим і ясним, що єврей ремісник Литви має спільні хазяйственні інтереси з литовськими ремісниками, єврей сахарозаводчик України має спільні інтереси з усіма сахарозаводчиками України, єврей хлібороб Катеринославщини—з хліборобами усїєї України і мало з ремісниками-євреями Польщі. Виходить, що у євреїв Польщі хазяйственні потреби та інтереси однакові з поляками, у євреїв України однакові з українцями—словом однакові з тими народами, серед яких їм судилося жити, працювати.

Отже, не має у всіх євреїв російської імперії однакових, спільних хазяйствених потреб та інтересів, а значить не має і однакового гніту над хазяйством євреїв по різних кутках нашої держави. Ясно, що коли гальмується розвиток народнього хазяйства Польщі, то через це лихо буває всій людиності краю, а значить і євреям, що живуть в ньому. Коли правительтво проводить мало залізних дорог в Польщі коли воно за перевоз товарів з польського краю бере більше грошей, ніж за перевоз товарів з інших частин держави, то цей гніт над народнім хазяйством Польщі спільний і полякам і євреям—всім, що живуть в цьому краю.

Виходить тепер, що для того, щоб хазяйственні потреби й інтереси євреїв кожного окремого краю задовольнялися найкраще, євреям не може стати в пригоді національна культурно-хазяйствена автономія.

Коли у євреїв російської держави не має однакового по всіх краях єврейського народнього хазяйства, коли через це немає у їх хазяйствених потреб та інтересів, однакових по всіх краях держави, то не повинно бути й національно-єврейської автономії. Бо не корисні, навіть, шкідливі будуть ті *однакові* для всіх євреїв *закони*, які *один* на всю державу єврейський сейм видаватиме для хазяйства євреїв, *дуже різного* по окремих краях Росії.

Тепер вам повинно стати цілком ясним, що євреям кожного краю економічно житиметься найкраще тільки тоді, коли кожен народ, серед якого їм доводиться жити, сам порядкуватиме хазяйственими справами, сам задовольнятиме хазяйственні потреби свого краю — словом тоді, коли для хазяйствених справ буде заведено національно-територіальну автономію.

Ще менше може стати в пригоді поневоленім націям культурно-національна автономія.

Ми вже не раз казали, що національна неволя насамперед приводе до гніту над народнім хазяйством.

Ясно, що національно-культурна авто-

номія не знищує *всієї* національної неволі вже через те одне, що вона передає кожній нації *тільки* її культурні справи, хазяйственні ж зоставляє, як і раніш, в руках державної власти. Отже, при національно-культурній автономії держава гальмуватиме собі розвиток народнього хазяйства поневоленої нації так само, як це було і без національно-культурної автономії.

Та погляньмо ж, чи справді ця автономія корисна і можлива, хоч в справах культурних.

Культура кожного народу тісно зв'язана з його хазяйством. Розвивається у нього хазяйство, — пишається буйним квітом і його культура. Кожен в наші часи знає, що убогий народ це разом з тим і темний народ, бо коріння культури кожної нації в її народньому хазяйстві, бо багатства культурного не може бути без багатства матеріального. Чи візьмемоми загальну освіту (общее образование), яка навчає людину розуміти все, що діється навколо неї в природі і серед людей, та показує йому шлях до вільного, розумного й красивого життя, чи поглянемо ми на професійну освіту, яка навчає людину всяким ремеслам, всьому потрібному в теперішньому хазяйстві людському, — всюди ми побачимо тісну зв'язь культури з хазяйством народнім.

Ми вже бачили, що у націй, розкиданих по всій державі, не має свого

народнього хазяйства, одмінного од хазяйства інших націй держави. Ясно, що у таких націй не може бути й довговічної національної культури, як не може дерево довго жити без ґрунту, без землі і води. У таких націй рано чи пізно культура стає такою ж самою, як і у того народу, серед якого їм довелося жити-хазяїнувати.

Навіть мова їхня і та зникає, зливається (асимілюється) з мовою цього народу. Теперішнє хазяйство людське міцно звязало всіх людей. Ніхто в наші часи не може обійтися в своїму хазяйстві, без інших людей, без громадянства. Отже, кожен повинен знати, як хазяїнують інші люде, що живуть круг його. От тут-то людям в великій пригоді стає їхня мова. Коли б люде в якому небудь краю не розуміли одне одного, горе було б їм, бо не сила була б їм хазяїнувати при теперішніх хазяйствених порядках, коли кожен виробляє, здебільшого, на продаж, на обмін з іншими людьми на їхні товари. Ось через що невеликі купки якогось народу, розкидані між чужими націями, хазяїнуючи разом з ними, рано чи пізно повинні навчитися і навчаються їхньої мови, а свою потроху зовсім забувають. Ось через що євреї в Польщі балакають инакше, ніж на Україні, ось через що вони в Польщі навчаються говорити польською мовою, на Україні українською, живучи ж серед великоросів, руською. І що більше

розвивається теперішнє капіталістичне хазяйство, що дужче розбиває воно всякі пута й кадави на розумі людському, то швидче в кожному краю євреї зближаються з іншими народами, навчаються їхньої мові, їхньої культури. Ось через що в Америці, де хазяйство розвивається найшвидче, євреї дуже швидко навчаються чужої, англійської мови, а свою забувають, навчаються американської культури, науки, літератури та умілостей.

Отже, національно - культурна автономія не допомагає розвитку навіть національної культури, бо вона не розвиває ґрунту, з якого виростає культура кожного народу, — хозяйства народнього. Та вона і не може її розвивати у народа, розкиданого невеличкими купками по державі серед інших народів, бо культура, як і мова, кожного такого народу, стає, що далі, то все більше *однаковою* з культурою тої „сусідки-нації, між яку його закинула доля, а разом з тим і культурні потреби стають у нього спільними з потребами його сусідки-нації.

Правда, у таких розкиданих націй є де-які свої одмінні культурні потреби. Хоч саме життя примушує їх навчатися чужої їм мови і культури своїх сусід, про те навчитися цьому найшвидче і найкраще вони можуть тільки тоді, коли *шкільна* наука буде даватися дітям на їхній рідній мові.

Погляньмо ж, чи культурно національна автономія може принести розкиданому народові яку небудь користь хоч в цій шкільно-просвітній справі?

Коли б була заведена національно-культурна автономія, тоді діти кожного народу повинні були б ходити тільки до своїх національних шкіл, бо до інших їм би ходити було заборонено. Адже ж при національно-культурній автономії кожен народ платить податки на культурні потреби тільки до своєї національної казни, з якої й мають витрачатися гроші тільки на його справи. Пригадаймо тепер, що часто-густо яка небудь нація живе дуже невеличкими гуртами між іншими народами. Чи можна буде при національно-культурній автономії задовольнити *всі* шкільно-просвітні потреби цих невеличких гуртів розкиданого народу? Чи можна за поміччю цієї автономії задовольнити просвітні потреби євреїв наших невеликих городів, містечок, сел і хуторів, потреби в добрих народніх школах, гімназіях, університетах, в технічних і професійно-національних школах? Коли ми придивимося до того, як розвивалася освіта по різних краях та державах, ми побачимо, що безплатна вселюдна освіта діло дуже дороге і з'являється вона в кожній державі тільки тоді, коли народу стає всюди густо в краю, коли до кожної школи може ходити багато дітей. А як заводити для якогось десятка дітей, ска-

жем, єврейського народу окремі школи діло дуже і дуже дороге, то ясно, що там, де є дуже мало єврейських дітей шкільного віку, заводити шкіл для цих дітей не будуть і їм доведеться або зоставатися темними, або ходити до чужої школи. Ще гірше стоїть справа з середньою освітою. Як що для 10—15 дітей єврейських окрема добра школа народня коштуватиме кілька тисячів карбованців, то гімназія, чи яка небудь професіональна або технічна школа коштуватиме куди дорогше, де кілька десятків, а може й сотню-дві тисячів карбованців.

Отже, національно-культурна автономія не може задовольнити *навіть* шкільно-культурних потреб *всіх* людей якої небудь розкиданої нації, такої як от єврейська, або яка небудь инша.

Так розглянувши культурно-хазяйственну і національно-культурну автономію, ми прийшли до того, що ні одна з них не приносе ніякої *користі* розкиданому народові. Але обидві вони не тільки не корисні, а ще й шкодливі. Ми вже бачили, як повна національна автономія не може дати потрібної помочі євреям в їхньому хазяйстві, ми показали, що національно-культурна автономія зоставляє чимало люду без просвіти. Та це ще не кінець тій шкоді, яку вони могли б принести людям, коли б їх було заведено. Що більше виростає число громадських потреб, то більше треба грошей

для їхнього задоволення, то більше податків накладається для цього на народ, на робітників і всіх трудящих людей. Та робочий клас, стаючи все більше свідомим, намагається перекласти ці податки на багатих, на тих, що багатіють робітничими руками. Всюди робітники тепер домагаються, щоб було заведено один податок тільки на доходи багатих й на наследства. І от при національній автономії капіталісти такого народу, як єврейський або інший розкиданий по державі народ більш охотно записуватимуться до національних списків інших народів. Бо капіталісти швидче навчаються чужої мови й культури, а ніж робочий люд, а до того ще й це їм приносе більше всяких вигод: їхні синки швидче достукаються до високої чиновницької должности, їм буде більше й пошани й баришів. А які вигоди може дати їм їхній убогий народ, що не має і не матиме ні свого хазяйства ні своєї багатой культури? Отже, подходящий налог мало що дасть такому розкиданому народові, й доведеться йому тоді розкладати податки на трудящих людей та жити в темноті й злиднях.

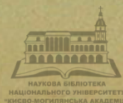
Така шкода була б народові від національної автономії, коли б капіталісти його почали записуватися до національних списків чужих націй.

Та не менше лиха було б й чужим націям, серед яких цей народ живе невеличкими гуртами, коли б капіталісти й

не цуралися свого народу й не тікали з своїх до чужих національних списків.

Скажемо єврейські, польські, великоруські, німецькі й інші капіталісти і поміщики інших народів, позаписувалися до своїх національних списків і платять тільки на культурні потреби свого народу. На культурні і інші національні потреби тих націй, серед яких вони живуть, вони б вже не давали нічого. А тим часом, хіба можна сказати, що вони свої багатства нажили з праці робітників *свого* народу? Хіба у нас на Україні на сахарних, пивоварених і інших заводах Бродських, Гальперіних, Горенштейнів працюють єврейські робітники, хіба по величезних економіях всяких генералів і графів Балашових, Баскакових і Чіхачевих поливають землю потом великоруські робітники? Ні, ні і ні! Отже, коли б було заведено національну автономію однаково чи культурно-хазяйственну чи ж тільки культурну, коли б всі ці капіталісти записалися до національних списків свого народу, — тоді б український трудящий люд, в якого дуже дуже мало своїх капіталістів, не маючи змоги зібрати на свої потреби гроші з тих, що наживають свої величезні багатства його працею, тяжко і тяжко біднував би, не маючи з чого задовольняти свої потреби.

Отже всяка національна нетериторіальна автономія не тільки не корисна, а навіть шкідлива.

Зовсім инша національно-територіальна автономія.

Як ми бачили, ця автономія торкається всього життя тих націй, що живуть в якому-небудь краю. Кожна така нація при національно-територіальній автономії сама порядкує своїми національними справами—хазяйственними, громадськими й культурними. Ясно, що ця автономія знищує весь національний гніт над такою нацією та дає їй змогу розвивати все своє життя, збільшувати свої матеріальні і духовні багатства.

Та коли доля нації, що має свою територію, при національній автономії стає кращою, то чиж стане вона такою й для всіх націй, яким судилося жити невеличкими гуртами на цій же території? Чи визволить і їх національно-територіальна автономія з неволі, чи дасть вона їм змогу вільно жити та розвиватися?

Ми вже не раз говорили, що національна неволя сталася через те, що буржуазія того народу, який має в державі більші од інших права, боїться капіталістів супротивників з чужих націй, боїться їх не тільки в цілій державі, а і в кожному окремому краю. Отже буржуазії цього народу страшна тільки така нація, яка заселяє який небудь край, бо капіталісти такої нації, набравшись сили, можуть запанувати сами в своєму краю. Ясно, що така нація, яка не має своєї території, яка живе розки-

дано в чужому краю, не страшна капіталістам цього краю, бо не може бути такого, щоб капіталісти цієї розкиданої нації запаували на весь цей край. А як немає у буржуазії страху перед капіталістами-конкурентами з чужих націй то *при національно-територіальній автономії* не має й ґрунту для того, щоб був гніт над гуртами розкиданої нації, *не має ґрунту для національної неволі*.

Коли ж ми пригадаємо де що з того, що ми говорили супроти національної культурно-хазяйственої і національно-культурної автономії, то ми побачимо, що національно-територіальна автономія не тільки знищує всю національну неволю, а ще й дає змогу *всім* націям вільно і невпинно розвиватися.

Ми ясно показали, що хазяйственні інтереси у націй розкиданих найкраще задовольнятимуться при національно-територіальній автономії. Ми довели, що й культурні інтереси та потреби у таких націй стають, що далі, то все більше однаковими з потребами і інтересами тих націй, серед яких їм доводиться жити. Отже, і в справах культурних національно-територіальна автономія найкраща для всіх націй якого-небудь краю.

Треба тільки, як слід, улаштувати цю автономію,—і в державі, де живе кілька народів, настане згода між ними та національна воля для всіх їх.

Історія й життя теперішньої Швей-

царії та Американських Сполучених Держав показує нам, що можна добре улаштувати національно - територіальну автономію

В Швейцарії живе три народи, німці, французи та італіянці, і між всіма ними панує згода. В Північній Америці живе чи мало розкиданих по всій країні різних націй, що живуть мішма з американським народом, а про те там є рівна воля для всіх націй американської держави.

Як же треба улаштувати національно-територіальну автономію?

Насамперед треба завести такий закон, щоб всі громадяне, якої б віри або якого б народу вони не були, були рівні перед властю по всій державі, по всіх краях. Закон цей, як ми вже казали, не може визволити цілого народу з національної неволі. Проте він має велике значіння. Окремі люде поневоленого народу звичайно терплять всякі утиски. Вони не мають права жити по всій державі, їх не беруть у чиновники. Приміром євреї в Росії не мають права жити в Великоросії, для їх заведено „черту осьдлости“; в Австрії їх не пускають на офіцерські должности, а у нас, в Росії євреїв не має серед чиновників. Ось через що цей закон про громадянську рівноправність люде всіх націй держави дуже і дуже корисний: він дає змогу людині кожної нації боронити свої

права, задовольняти найкраще свої потреби й інтереси.

Для того ж, щоб всі громади, волості та повіти, а то і цілі округи автономного краю мали змогу найкраще задовольняти свої місцеві потреби й інтереси, треба їм дати широке право самим *порядкувати* всіми своїми *місцевими* справами—дати *широке місцеве самопорядкування*. Це право особливо важне в тих краях, де живуть громадами, волостями, чи повітами розкидані нації, і для них місцеве самопорядкування повинно бути особливо широке. Ніхто тоді не втручатиметься до їхніх національних справ, ніхто не гнітитиме їх. Тоді вони зможуть найкраще улаштувати й шкільну просвіту на своїй рідній мові. А шкільна просвіта на рідній мові—то для таких націй найголовне діло. З того, що ми тільки що сказали, ясно, що, коли заводити таке громадське, волостне, повітове місцеве самопорядкування в краю з мішаною людністю, треба дбати, щоб в помежованих волостях, повітах та округах жив, здебільшого, один народ, одна нація. Отже, треба улаштувати *місьцеве самопорядкування на національній основі*.

Коли ще до цього додати право громадам, волостям, повітам і округам, *єднатися*, в де яких гуртових справах, напр., в просвітних, тоді потреби кожної національності будуть найкраще задоволені, а права її найбільше забезпечені. Це право дуже важне для всякої нації,

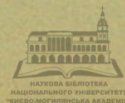
а особливо для розкиданих націй. Скажемо дві єврейських громади чи два містечка лежать в одному повіті, хоч і не одне коло одного, але дуже близько. Ні одне з них само не може зробити якоїсь культурної справи, приміром, гімназії, а гуртом у двох вони здобудуть для цього, скільки треба, і сил і грошей. От тут їм і стане в великій пригоді право єднатися. Воно збільшить невеличкі сили малих гуртів розкиданих націй. Таке право заведено в демократичній Англії.

Той, хто добре знає національну боротьбу і її причини в австрійській державі, розуміється, скаже нам, що цього ще мало.

Адже ж в Австрії весь час буржуазія ріжних націй невпинно бореться за мову, на якій всякі чиновники повинні говорити з народом.

Буржуазії мало того, що по її фабриках і заводах експлуатуються робітники та селянство: їй треба, щоб ще й синки її годувалися з народньої казни. Ось через що чехи-капіталісти домагаються, щоб по всій Богемії говорили чиновники з усіма націями тільки чеською мовою; ось через що буржуазія Венгрії приневолює всі народи звертатися до чиновників тільки на венгерській мові.

Отже улаштувати, як слід, справу про мову в адміністрації—діло дуже і дуже важне.

Адміністрація, чиновники то— слуги народні. Не народ для чиновників, а чиновники для народу. Через це вони повинні знати мову того народу, якому вони служать, на гроші якого вони живуть.

Для того, щоб найкраще улаштувати адміністрацію, треба на самперед, щоб чиновники корилися народові: власті в громаді повинні слухатися постанов своєї громади, в повіті повинні робити так, як велить зібрання виборних од людно-сти повіту і т. д.

Коли ж до цього ще пригадати, що, на нашу думку, місцеве самопорядкування при національно-територіальній автономії повинно бути улаштовано на національній основі, тоді ясно буде, що й наші покірні народові чиновники примушені будуть служити громаді, повітові, чи окрузі на тій мові, на якій говорять їхня людність.

Окрім цього, треба щоб там, де в громаді чи в іншій частині краю живе мішма де кілька націй, чиновники знали мову усіх цих націй, щоб служили кожній з них на її мові.

Для того ж, щоб все, що ми говорили про те, як слід улаштувати національно-територіальну автономію, увійшло в силу, в життя народне, на самперед треба, щоб на всьому просторі держави і автономного краю мав силу весь народ, а не самі тільки багаті.

Для цього треба, щоб до парламенту,

сейму і до всього місцевого самопорядкування вибірав послів весь народ, щоб було заведено вселюдне, рівне, просте й тайне виборче право.

Такої національно-територіальної автономії й треба для того, щоб положити кінець національній неволі.

Тільки, при ній, національний гніт уступить своє місце згоді між народами і боротьбі робочого класа за повне визволення всіх трудящих з ярма капіталістичного рабства.

II.

Про автономію України.

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНЯ МОГИЛИЦЬКОЇ АКАДЕМІЇ

II

Про автономію України.

НАЦІОНАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ГОРЬКОГО АКАДЕМІЯ

Коли ми пильно придивимося до теперішньої російської держави, то ми повинні будемо визнати, що ледве чи ще для якої небудь країни в світі автономія така потрібна і така корисна, як для Росії.

Справді.

В самій тільки Європі російська держава займає 4.332 тисячі квадратних верстов—більше, ніж половину Європи; ще більш їй належить по за межами Європи—14.515 тис. квад. верстов. На цьому величезному просторі ми всюди бачимо в різних краях держави різне хазяйство. Неоднаковий ґрунт, неоднакові всякі багатства, що в землі, неоднаковий клімат, просвіта народня то що—все це привело до того, що люде в різних частинах Росії хазяїнують неоднаково. Отже, всі ці краї мають частогусто дуже різні хазяйственні і всякі інші місцеві потреби й інтереси, і вже через це одне автономія стала б їм в дуже і дуже великій пригоді.

Та всякі краї російської держави одріжняються один від одного не тільки своїм хазяйством, а і тими народами,

що в них живуть. Не дурно ж Росію називають „імперією народів“!

Перший вселюдний перепис людности, що був зроблений в Росії в 1897 році, показав, яка сила всяких народів живе в величезній російській державі.

Самих тільки найбільших націй є в Росії п'ятнадцять, з яких в 1897 р. було числом:

Великоросів.	55.667.469	душ або	44,3 ⁰ / ₀
Українців .	22.380.551	„ „	17,8 „
Поляків . .	7.931.307	„ „	6,3 „
Білорусів .	5.885.547	„ „	4,7 „
Євреїв. . .	5.063.156	„ „	4,0 „
Кіргизів . .	4.285.821	„ „	3,4 „
Татар . . .	3.737.627	„ „	3,0 „
Німців. . .	1.790.489	„ „	1,4 „
Латишів . .	1.435.937	„ „	1,1 „
Башкирів .	1.321.363	„ „	1,1 „
Литовців. .	1.210.510	„ „	1,0 „
Армян. . .	1.173.096	„ „	0,9 „
Молдаван і			
Руминів . .	1.121,669	„ „	0,9 „
Мордвинів. .	1.023,841	„ „	0,8 „
Естонців. .	1.002,738	„ „	0,8 „

А oprіч цих великих народів, що мають більше мільона душ, ще біля сотні інших дрібніших живуть по всіх кутках безмежної імперії.

Сотні ріжних народів, сотні ріжних мов! Чи стрінемо ми ще де-небудь, в якій небудь іншій державі таку ріжно-родність населення?!

Хто пригадає те, що ми говорили

про неминучу національну неволю в державі з різних народів, той згодиться з тим, що з поміж усіх держав усього світу для Росії національна справа сама гостра і сама важна, а автономія народів найпотрібніша.

I.

З по між усіх країв Росії, яким дуже потрібна і корисна автономія, ледве чи не найголовне місце належить Україні.

Тут ми повинні докладніше вияснити, через що саме культурні і хазяйственні інтереси українського народу вимагають того, щоб було заведено автономію України.

Спинимось насамперед на культурній справі, подивимось, як вона стоїть тепер серед українського народу.

Ще за давніх часів наш народ славився серед чужих націй своєю освітою. Всі, кому з чужоземців доводилося мандрувати в ті часи по Україні, в один голос кажуть, що українці і прості, і вельможні, і убогі, і багаті люблять освіту, книжки та всякі науки. Ось як пише про українців архидіакон Павло Алепський, якому довелося разом з патріархом Макарієм переїздити через Україну в 1652 році: „мало не всі вони, навіть, здебільшого, їхні жінки та дочки уміють читати“.

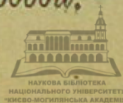
Вся Україна густо була тоді вкрита

всякими школами. З народнього перепису 1732 року ми знаємо, що в Харківщині приходилося на кожних 100 душ людности стільки учеників, скільки їх було там й пізніше, аж в 1882 році. Переписи 1740—1748 років кажуть нам, що в семи полках Гетьманщини (Полтавщина і Чернигівщина) на 1094 сел та хуторів припадало 866 шкіл. Можна сказати, що мало не в кожному селі чи хуторі була в ті часи школа народня. Та український народ дбав не тільки про початкову народню освіту. Чи мало вчилося українців в найвищій школі на Україні тих часів, в Академії Петра Могилы. Багато вчених вийшло з тієї вищої школи, багато найкращих поміщиків дала вона московському Цареві Петрові Великому, коли йому довелося заводити нові порядки в державі.

Коли російське правительство намірялося заснувати в Росії університет, як це було всюди по Європі, та не знало, в якій би частині Росії його завести, то секретарь Румянцева Теплов писав йому, що ніде так не люблять всякої науки, як на Україні, що ніхто так не вчащатиме до університету, як молоді люде з українців, та що, мовляв, через це треба завести університет на Україні, а не в Великоросії.

В ті часи найосвіченішим народом на всю російську державу був наш народ, бо він сам тоді поряdkував своєю просвітою і заводив такі школи, які були йому до вгодби,

Не те тепер ми бачимо.

З того часу, коли в 1654 році Україна прилучилася до Москви, російське правительство почало всякими способами повертати українців в „руських“. Забороняло писати священні і всякі інші книжки українською мовою. Вимагало, щоб вчителі в Академії та по семінаріях вчили російською мовою. В 1804 році за часів Олександра I видано було указа, який забороняв навіть в народніх школах вчити українською мовою. Так народня школа на Україні стала *ненародньою*, чужою нашому народові. А *ненародня* школа не може бути тим місцем, звідки розходиться світ науки проміж темним людом. По середніх школах, як от семінарії, стали вчити з наказу російського правительства теж російською мовою. Серед таких лихих обставин загинула й академія Петра Могили. На сам кінець в 1863 і 1876 р. було заборонено писати на рідній зрозумілій мові, всякі корисні нашому народові книжки, опріч хіба байок дітям на втіху. Так, через це одірвали й просвічених людей, що вчилися по середніх і вищих школах, од нашого темного трудящого люду, а його залишили самого в темноті.

І вселюдний перепис 1897 року найкраще показав, що у в усій Європейській Росії ледве чи не найтемніший серед усіх націй український народ. З цього перепису ми довідуємося, що в 1897

році на Україні *) на кожних 100 душ людности грамотних припадало біля 18 (18,8‰); тим часом, по всій Європейській Росії грамотних приходилося біля 23 (23,2‰) душ на кожную сотню населення. Так стоїть грамотність серед всієї людности України, серед всіх націй, що живуть в ній. Коли ж ми візьмемо самих тільки українців, то темнота головного населення країни виявиться ще краще. В той час як великоруси, білоруси й українці всі разом мають про між себе грамотних 18 на кожних 100 душ, українці ж сами мають тільки 13 грамотних на кожних 100 душ населення.

Яя бачимо — різниця дуже велика.

Ще більші різниці по окремих губерніях України.

На кожних 100 душ людности припадало грамотних:

	Серед вісєї люд- ности.	Серед са- вих укра- їнців.
в Херсоні	26	15
„ Катеринославщ.	22	14
„ Волині	17	9
„ Київщині	18	12
на Подоллі	16	11
„ Харківщині ,	17	14
„ Полтавщині	17	14
„ Черниговщині. , . . .	18	16

*) Всюди де ми далі будемо говорити про Україну і приводитиме числа про неї, під Україною розумітимемо 8 українських губерній, про які ми подаємо відомості низче.

До такої темноти народньої привела на Україні чужа нашому народові школа!

Ясно, що тільки та народня школа, в якій будуть вчити наших дітей всяким наукам живою, рідною їм українською мовою, тільки вона виведе наш народ на широкий шлях культурного життя.

Добре впорядкувати всю просвітну справу у нас на Україні зможе тільки сам народ, *коли він матиме автономію.*

II.

Ще ясніше виступить потреба автономії для України, коли розглянути гаразд, що російське правительство робило і тепер робить для розвитку народнього хазайства нашого краю.

Для того, щоб задовольняти всі потреби теперішнього громадянства, кожна держава накладає на свою людність всякі податки та налоги. Зібрані з народу гроші правительственна власть розділяє між окремими краями держави, витрачає на потреби і нужди їхньої людности. Самий кращий поділ грошей між окремими частинами держави був би тоді, коли б кожен край мав від держави стільки, скільки він дає в казну.

Погляньмо ж, скільки грошей російське правительство збирало з України і скільки повертало назад на потреби її людности.

Ось відомості про це, які ми маємо від самого правительства.

За 10 років від 1882 до 1891 року

Зібрано з України	
звичайних доходів	1.428.717 тис. карб.
Зроблено на Україні	
звичайних трат .	727.128 „ „
Не вернулося до	
України	701.589 „ „

Як видно з цих відомостей, мало не половину всіх тих грошей, які збрала правительственна власть з України за 10 років, не вернулося до неї.

Теж саме бачимо ми і впізнані часи.

За 9 років від 1898 до 1906 року

Зібрано з України	
звичайних доходів	3.548.030 тис. карб.
Зроблено на Україні	
звичайних трат .	1.881.347 „ „
Не вернулося до	
України	1.766.693 „ „

Отже, і тут знову виявляється, що біля половини всього того, що збирається з України в державну казну, витрачається не на потреби нашого народу, не в нашому краю.

На це нам можуть сказати, що може гроші упливають не тільки з України, а і з усіх частин російської держави, яка мусить виплачувати величезні государственні довги, що може це лихо лягає не тільки на Україну, а і на всі інші краї Росії.

Ні, одповімо ми. Не всім частинам нашої держави судилася однакова доля, не з усіх країв держави упливає сила народніх грошей; є між ними й такі, в

які йдуть народні гроші ще й з інших країв, з інших частин російської імперії.

Таким привілегірованим краєм є центр, столиця Росії—Петербург і вся Петербурська губернія.

За 10 років від 1882 до 1891 р.:

Зібрано в Петербургській губ. звичайних державних доходів	1.490.345 тис. карб.
Зроблено в ній звичайних державних трат	3.587.934 „ „
Недостало у неї своїх доходів і довелося взяти з інших країв Росії	2.097.289 „ „

Теж саме ми побачимо і за ті 9 років від 1889 до 1906 року, які ми вище брали для України:

Зібрано було в пет. губ. звичайних державних доходів	1.716.803 „ „
Зроблено в ній звичайних державних трат	3.536.709 „ „
Недостало у неї своїх доходів і довелося взяти з інших країв Росії	1.819.906 „ „

Так з року на рік упливали народні гроші з України в центр, витрачалися на розвиток його народнього хазяйства. Можна думати, що така політика російського правительства ведеться вже з

давніх давен, з того часу, як Петербург став столицею Росії, а може і ще раніш.

З усього, що ми говорили про те, як російське правительство витрачає народні гроші по окремих краях нашої держави, ясно, як в день, що воно найбільше допомагало розвитку хазяйства в великоруських губерніях, в центрі.

При наших теперішніх хазяйствених порядках, коли мало не все виробляється на продаж, на обмін, добрі дороги, водяні і сухопутні, по яких би можна було розвозити товари,—то велике діло в хазяйстві народньому. Через це правительство кожної держави найбільше дбає про всякі дороги,—залізні, канали, річки, моря, шосе і т. и.

І от, придивляючися до дорожньої політики Росії, ми ясно бачимо, що власть заводить нові дороги так, щоб вони, як можна більше, служили центрові.

Перша залізна дорога, Миколаєвська, проведена була між Петербургом і Москвою, а пізніше весь час строїли в нас нові дороги так, щоб зходилися вони або до Москви, або до Петербургу. І тепер Москва займає мабуть чи не перше місце на всю Європу по числу залізниць, що зходяться до неї з усіх кутків Росії. Перші шосейні дороги теж були проведені між столицями, а далі в різні боки од їх.

Теж саме ми бачимо і на водяних дорогах. Проводячи канали, якими сполучалися чи великі судоходні річки, чи ж цілі моря, правительство раз по з раз

направляло їх до столиці, щоб по цих каналах можна було насамперед привозити до неї сировину, хліб, залізо і т. и., а з неї вивозити готові товари, машини, тканину і т. и. Так в 1719 р. перший проведений канал з'єднав Каспійське озеро-море з Балтійським морем, в 1797 р. було з'єднано каналом Чорне море з Балтійським. От так Петербург став приморським портом мало не для всіх водних доріг європейської Росії.

Та цього ще мало.

Проводячи найбільше всяких доріг, по великоруських губерніях правительствена власть разом з тим гальмувала перевоз товарів по тих залізних дорогах, що були на Україні. Вона призначала за провоз товарів до балтійських портів ціну меншу, ніж до портів чорноморських та азовських. Це дуже збільшувало ціну на український хліб і гальмувало його збут по всяких ринках.

Не кращою була політика правительства в інших справах, насамперед в кредиті.

В теперішньому грошовому хазяйстві кредит—то дуже важна річ. Без нього дуже важко, розвиватися капіталістичній промисловості. Ось через що чим більше в країні розвинена промисловість, тим краще в ній впорядкований кредит, і навпаки, чим краще в краю впорядковано кредит, тим дужче розвивається в ньому народне хазяйство. А тим часом правительтво нашої держа-

промисловости, особливо ж ткальної та залізної, яка спершу мало не вся містилася в Великоросії, на Уралі. Там капіталісти мали найбільші бариші! А капітал, як риба без води, не може жити без баришів, і доводилося йому тікати з України до Великоросії.

Така була внутрішня економічна (хазяйственна) політика Росії. Та ясно, що і її зовнішня політика економічна повинна була теж служити городській промисловості, а значить шкодити нашому сільському хазяйству, нашій сільськохазяйственній промисловості.

Тепер, коли кожна держава збуває свої товари по різних країнах всього світу, тепер найбільше потрібна згода між державами в справах народного хазяйства. Для цього раз по з раз окремі держави роблять між собою змови—торгові договори. І от правительство у нас дбаючи про розвиток російської городської промисловости, захищаючи її молоду од старішої й дужчої промисловости західноєвропейських країн, завжди пильнувало робити такі договори, щоб не пускати до нашої держави дешевих товарів з чужих країн, напр. ткальних, залізних й інших товарів городської промисловости. Правительства ж цих чужих країн не приставали на це, змова ламалася. І як наше правительство, накладало великі пошліни на чужоземні товари городського хазяйства, то й чужоземні правительства одвідали нам тим

же і накладали ще більші пошліни на вироби нашого сільського хазяйства. А тим часом збіжжя—це було, можна сказати, одне, що Росія вивозила за границю, чим вона торгувала з нею В 1904 р. було вивезено з Росії 652.028 тис. пудів хліба на 480.219 тис. карб.; самої ж пшениці і ячміню було вивезено 400.568 тис. пудів на 254.879 карб. Коли ж додати до цього, що найбільше пшениці і ячміню виробляє Україна, то ясно буде кому з усіх частин Росії могли бути найбільша шкода, коли чужоземні правительства накладали великі пошліни на хліб, що йде до них з Росії, та тим зменьшували його вивоз з нашої держави.

Ми не будемо тут вдруге казати того, що ми вже раніш говорили про великі шкоди і для цілого народу і особливо для його робочого люду тоді, коли гальмується розвиток цілого народнього хазяйства. Бо все, що нами було раніш сказано, треба тільки перенести сюди, прикласти до України, до її робочого класу, а вічого не змінюючи.

От же, як бачимо, хазяйственна політика російського правительства не тільки не допомагала, як слід, розвитку нашого хазяйства, а ще й часом дуже шкодила нашим хазяйственным інтересам.

Та і не могла вона, як слід, дбати про наші хазяйственні інтереси і потреби, бо дуже вже різниться наше хазяйство і його потреби од хазяйства інших частин Росії і особливо Великоросії.

III.

Чим же саме одрізняється хазяйство України од хазяйства цілої Росії?

Ми спинимося насамперед на сільському хазяйстві нашого краю та поглянемо, що виробляє на продаж наш народ, а що народ всієї європейської Росії разом з Польщею (60 губ.).

Візьмим урожай 1904 року.

В цьому році в восьми губерніях нашого краю людности було 25.863.583 душі, в 60 ж губерніях європейської Росії 123.050,808 душ; отже, у нас цього року було трохи більше одної п'ятої частини (21%) всього населення європейської Росії.

Погляньмо ж тепер, скільки і якого збіжжя припадає на наш край з усього урожаю 1904 року в європейській Росії.

Зібрано було: На Україні В Є. Росії.

	Міліонів пудів.	
озимої пшениці	129	242
ярової „	220	657
<hr/>		
Разом пшениці	349	899
ячміню	179	410
гречки	19	58
жита	202	1.504
овса	131	981
сахарного буряку	288.480	393.150
всякого тютюну	2.799	5.394
картоплі	230	1.471

З цих чисел ми бачимо, що Україна в своєму сільському хазяйстві найбільше виробляє того, чого по інших частинах європейської Росії виробляють мало; особливо це стане ясным, коли ми пригадаємо, що на Україні живе тільки п'ята частина всієї людности Європ. Росії.

Так, *пшениці* у нас зібрано було біля двох п'ятих частин (39⁰/₁₀₀) усього збору Є. Р.; коли ж до наших 8 губ. ми приєднаємо Таврію, де пшениця виробляється в українських повітах, тоді вийде, що пшениці на Україні в 1904 році було зібрано 411 міл. пудів або біля половини (45⁰/₁₀₀) всього збору пшениці в Євр. Росії. Дуже багато пшениці збирається що року ще в українських частинах Курщини, Вороніжщини, Кубані, Бесарабії, Донщини та в інших місцях, де, здебільшого, живе український народ. Отже, коли б можна було додати й пшеницю зібрану на цих українських землях, тоді б виявилось, що більша половина всієї пшениці виробляється у нас на Україні.

Як видно з наших чисел, *ячміню* в 1904 році на Україні було зібрано більш двох п'ятих частин (43,5⁰/₁₀₀) усього збору його в Є. Р.; коли ж ми знову приєднаємо Таврію, тоді будемо мати, що на Україні зібрано було 212 міл. пудів ячміню або більше половини (51,7⁰/₁₀₀). Це число стане ще більшим, коли сюди додати ячмінь, зібраний в інших українських частинах Росії. Отже, як бачимо

далеко більшу половину ячміню, як і пшениці, виробляє Україна.

Зовсім инше показують нам *жито і овес*. На Україні жита було зібрано менше одної восьмої (13,4%) всього урожаю жита в євр. Росії, а вівса трохи більше одної семої частини (14%).

Отже, все це показує нам, що Україна виробляє найбільше пшеницю, ячмінь і гречку, тим часом коли инші частини є. Росії—жито та овес.

Ще більше виступають сільсько-хазяйственні ріжницї України од всієї иншої є. Росії, коли поглянути на збор сахарного буряку та тютюну.

Наші числа показують, що в 1904 р. на Україні було зібрано *сахарного буряку* більш семи десятих частин (73,3%) усього урожаю буряків в європ. Росії. Коли ж ми згадаємо, що буряк родиться ще в українських частинах Курщини, Вороніжчини та Люблінської губ. Польщі, тоді ми побачимо, що, певне, більш чотирьох п'ятих частин усього збору буряків є. Росії припадає на Україну.

Що ж до *тютюну*, то його зібрано було у нас більше половини (51,9%) усього урожаю є. Росії. Коли ж ми додамо до цього ще і врожай українських частин Таврії, Бесарабії, Кубані, Донщини і инших українських частин Росії, тоді на Україну припадатиме біля трьох п'ятих усього збору тютюну, що був в 1904 р. в євр. Росії.

Із всього цього ми бачимо, що сіль-

сько-хазяйственні інтереси і потреби України дуже і дуже одріжняються од потреб та інтересів інших частин Європейської Росії.

Не менші, коли не більші, різниці в хазяйствених потребах і інтересах нашого краю і всієї Росії виявляться перед нами, коли ми розглянемо відомості про фабрично-заводську промисловість України і Росії.

Для того, щоб вяснити, як слід, хазяйственні різниці нашого краю і всієї Росії в фабрично-заводській промисловості, ми візьмемо відомості за 1897 рік, бо пізніше ми не маємо повних відомостів про всю фабрично-заводську промисловість України і Росії.

Вся фабрично-заводська промисловість нашого краю (8 губ.) і Росії в 1897 р поділялася так:

На яку сумму вироблено
Промисловості. товарів в мільон. рублів.
на Україні в усій Росії.

I. Ткальна .	20	мільон. руб.	946	мільон. руб.
II. Оброботка пітательн. продуктів	210	„	648	„
III. Горна .	110	„	394	„
IV. Металлур.	41	„	311	„
V. Оброботка животних продуктів.	12	„	132	„
VI. Оброботка дерева. .	15	„	103	„
VII. Керамічна	11	„	83	„

VIII. Хемична.	8	„	59	„
IX. Пісчебу-				
мажна . . .	3	„	45	„
X. Інша . . .	7	„	118	„
Разом . . .	437	міл. руб.	2.832	міл. руб.

Ці числа показують нам добре, що і своєю фабрично-заводською промисловістю Україна дуже одрізняється од інших частин Росії. В той час, коли в усій Росії ткальна промисловість займає найперше місце і на її долю припадає біля одної третини всіх грошей, які маюся виручити за всі фабрично-заводські продукти в Росії, на Україні вона займає четверте, а перше місце займає промисловість, яка переробляє питательні продукти—буряк на сахар, зерно на борошно, картоплю та хліб на горілку і т. и. На цю промисловість на Україні приходить біля половини всього того, що виробили наші фабрики та заводи в 1897 році. Після ткальної промисловости в Росії друге місце займає промисловість по оброботці питательних продуктів, а вироблені в 1897 р. питательні продукти коштували біля одної пятої частини (22,8%) тієї суми, в яку цінилися всі продукти фабрично-заводської промисловости Росії. Тим часом на Україні друге місце по ціні товарів займала горна промисловість, що здобуває руду, виробляє з неї чавун, сталь, залізо, здобуває кам'яний вугіль, сіль, живе срібло та інші підземні багатства. На

цю промисловість на Україні приходилося в 1897 р. більше четвертої частини всього виробленого нашими фабриками і заводами. В той час, коли на ткальну промисловість і на промисловість по оброботці питательних продуктів разом в цілій Росії приходилося трохи більше половини (56,1%) того, що коштували всі продукти фабрично-заводської промисловости Росії,—на Україні ж на промисловість горну і по оброботці питательних продуктів разом припадало більш, ніж сім десятих частин (73,4%) того, що коштували всі товари українських фабрик і заводів в 1897 р.

Та з 1897 р. ці різниці стали ще більшими: і промисловість по оброботці питательних продуктів, і, особливо, горна промисловість розвивалися у нас швидче, ніж в інших частинах Росії.

В промисловості по оброботці питательних продуктів на Україні головне місце займають *сахарні* заводи, на яких у нас було вироблено в 1897 р. сахару на суму 105 міль. руб., або 70,9% всього виробленого в Росії сахару.

Порівняймо відомості про сахарну промисловість за 1898 і 1904 рік, коли було вироблено:

	На Україні. В усій Росії	
	в тисячах пудів.	
В 1898 р.		
Сахарного піску	26.808	34.575
Рафінаду	15.320	23.153
В 1904 р.		
Сахарного піску	39.878	52.557
Рафінаду	23.103	33.972

Як бачимо на Україні і в цілій Росії в 1904 році стали виробляти сахарного піску в півтора рази більше, ніж в 1898; що ж до рафінадного сахару, то його в 1904 р. було вироблено більше ніж в 1898 р. на Україні в півтора рази (на 51%) а в Росії менше, ніж в півтора рази (на 47%).

Теж саме показує нам й винокурна промисловість, в якій було вироблено:

	На Україні. В усій Росії	
	тисячі ведер в 40 град.	
В 1898 році . . .	15.158	77.266
" 1904 " . . .	20.061	82.999

Отже, за 6 років винокурна промисловість на Україні зросла на 32,6%, в усій же Росії тільки на 7,4%.

Далеко швидче зростала на Україні горна промисловість.

Залізної руди було добуто:

	На Україні. В усій Росії.	
	тисячі пудів.	
В 1897 році . . .	114.167	233.017
" 1904 " . . .	205.099	292.690

З цих чисел ми бачимо, що ще в 1897 році на Україні добуто було менше половини (48,9%) всієї добутої в Росії залізної руди, а в 1904 році Україна дала вже більше, ніж дві третини (70%) всієї руди.

Чавуну було виплавлено:

	На Україні. В усій Росії.	
	тисячі пудів.	
В 1897 році . . .	44.327	112.159
" 1904 " . . .	95.807	180.416

Тут ми знову бачимо теж саме. В 1897 р. на Україні було виплавлено менше половини (45,8%), а в 1904 р. вже далеко більше половини (63,1%) всього добутого в Росії чавуну.

Готового литого заліза і сталі було вироблено:

На Україні. В усій Росії.
тисячі пудів.

В 1897 році .	21.270	56.170
„ 1904 .	61.536	134.053

Як бачимо, і сталева промисловість на Україні розвивається швидче, ніж в цілій Росії. Литого заліза й сталі було у нас вироблено в 1897 р. 37,5% а в 1904 р. вже 46,2% всього того, що було вироблено в усій Росії.

Теж саме показує нам і кам'яний вугіль, якого було викопано:

На Україні. В усій Росії.
мільйони пудів.

В 1897 році .	237	616
„ 1904 „ .	534	1.097

Ще в 1897 р. у нас було викопано 38,4% а в 1904 р. вже 48,7% усього здобутого в Росії кам'яного вуглю.

Із всього того, що ми говорили про фабрично-заводську промисловість, ясно, що хазяйство нашого краю дуже одрізняється од хазяйства інших частин Росії.

Та не тільки виробляє наш народ те, чого менше або й зовсім обмаль виробляють по інших краях Росії, а й вироби нашого хазяйства ми спродуємо

не там, де їх збувають інші народи, інші частини нашої держави.

Хліб, яким головне й торгує Росія з іншими державами, збуваемо ми, українці, в одні держави, через одні моря, а інші частини російської держави через другі моря в другі держави. Наш хліб мало не весь йде Чорним і Азовським морем в Англію, Францію, Італію трохи в Германію та Голандію. Хліб з інших частин Росії йде головне Балтійським морем в Данію, Германію, Голандію та інші держави.

Сахарний пісок, сахар рафінад, кам'яний вугіль, спирт, сіль, залізо і сталь, чавун, дрова і строїтельні матеріали— все це йде здебільшого на південь до черноморських і азовських портів.

Опріч цих різниць, не можемо не зазначити ще й того, що селяне у нас володіють землею инакше, ніж в Великоросії. Там вся надільна селянська земля належить всій громаді селянській. Од часу до часу там наново розбивають всю цю землю по числу душ сімейства, чи ж по числу дорослих робітників. У нас такого *громадського* володіння землею, можна сказати, ніде на Україні не має.

Є ще чи мало й інших дрібніщих хазяйственних різниць, та й тих, про які ми згадали, доволі для того, щоб зрозуміти потребу для нашого краю Автономії.

Ми вже де кілька раз говорили, що добрі тільки ті закони, які приспособле-

ні до всього життя народнього, до його нужд і потреб, насамперед до хазяйства, до хазяйствених потреб народу.

А як не можна *однаковими* на всю державу законами впорядкувати *різного* *неоднакового* хазяйства у всяких народів, що живуть в державі, то ясно, що для *різного хазяйства* треба й *різних законів*. Отже, кожен народ повинен мати право сам порядкувати своїми *місцевими* хазяйственими справами, бо ніхто краще не знає свого життя, и значить і свого хазяйства, як сам народ.

Отже, і український народ для того, щоб краще й повніше задовольняти свої хазяйственні потреби й інтереси, повинен мати *автономію і в хазяйствених справах України*.

IV.

Після того, як ми доволі докладно вияснили, через що саме нашому народові дуже потрібна автономія України, розглянемо тепер, якими справами повинен порядкувати наш народ сам, по своїй волі та уподобі.

Ми не маємо змоги переглянути тут всі ті справи, які, на нашу думку, треба одібрати од державної власти та передати українському народові, бо для такого перегляду прийшлося б написати дуже і дуже багато. Через це ми сцинимосся тільки на головних справах нашого життя, на головних потребах на-

шого краю, які ми зможемо задовольнити сами без шкоди для інших народів нашої держави та з найбільшою користю для себе.

Одне з найголовніших місць серед цих справ займає *культура*, культурні потреби нашого народу.

Ми вже чимало раз говорили, що культура кожного народу міцно звязана з його мовою, вдачою, хазяйством, що в культурі дужче, ніж в чому іншому, кожна нація одрізняється од всіх інших націй. Через це кожен народ, а значить і наш народ, знаючи сам найкраще себе, свої культурні нужди та потреби, повинен мати право сам задовольняти *всі* свої культурні потреби, сам впорядковувати *всі* свої культурні справи.

До цих культурних справ належить:

1. *Вся загальна просвіта народня*, що навчає народ розуміти весь широкий світ божий та все життя людське. Через це ми повинні мати право сами заводити на свої гроши та впорядковувати *низчі* народні школи, сільські і городські, *середні* школи, як от дівочі та хлоп'ячі гімназії, всякі *вищі* школи, як от університети, інститути, академії.

2. *Вся професіональна освіта*, що навчає всяким ремеслам, промислам, торгівлі то що. Через це наше право самим улаштувати, як слід, цю професіональну освіту, дуже важну і корисну для народнього хазяйства: заводити всякі професіональні і технічні школи,

сільсько-хазяйственні, промислові й торгові, *низчі, середні й вищі.*

3. *Всякі інші культурні установи, що допомагали б буйному розцвітові нашої національної культури.* Художні галереї, всякі музеї, національні театри, бібліотеки і всякі інші подібні установи повинні ми самі улаштувати за свої гроші й порядкувати ними, так, як нам буде потрібно.

Тільки тоді, коли в усіх цих справах ми самі видаватимемо корисні нам закони, коли самі дбатимемо про освіту народню, про всі наші культурні нужди і потреби, тільки тоді наша занедбана культура розцвіте пишним квітом на користь і втіху всім народам і насамперед нашому духовно убогому народові.

Ще більш важно для нашого народу мати змогу і право самому дбати про своє хазяйство, сільське й фабричне, та про торговлю.

Ось найголовні *хазяйственні* справи, про які повинен дбати при автономії України наш народ сам:

1. *Справи сільсько-хазяйственні.* Для нашого краю розвиток сільського хазяйства то дуже і дуже важне діло. Через це ми повинні мати право робити *все*, що потрібно для того, щоб земля наша родила більше, щоб скот у нас ставав кращий, ліси не пропадали, болота стали сінокосними луками, а сипучі піски поверталися в родючі ниви і т. и.,—заводити опитні поля, ферми,

на яких би наш селянин міг навчитися як хазяїнувати і т. д.

2. *Справи дорожні.* Ми вже вказували, що товари наші мають свої ринки, де ми їх збуваємо; отже, й дороги наші повинні бути так впорядковані, щоб наші товари легко й швидко доходили до цих ринків, щоб перевоз наших товарів до покупців обходився дешево. Ось через що ми повинні сами завідувати дорожним ділом, тим дорогами у нас, які служать тільки нам,— проводити ґрунтові й шосейні дороги, дбати про річки, щоб по їх могли плавати великі пароходи, про моря, щоб до нашого краю могли припливати великі морські караблі з чужих країн, проводити всякі канали, щоб по них можна було з одної річки або озера чи моря везти товари навпростець в інші річки, озера чи моря. На нашу думку, треба, щоб навіть нашими місцевими залізними дорогами завідували й проводили їх ми самі, бо такі дороги служать, здебільшого, тільки нам. Такі місцеві дороги залізні дороги дуже корисні для розвитку народнього хазяйства краю. Тільки тими дорогами, які служать всій державі або побудовані на гроші всієї людности держави, як от военні дороги, повинна завідувати державна власть.

3. *Кредитні справи.* При теперішніх хазяйственних порядках, коли без грошей ступити в хазяйстві не можна, і держава і земства, і города і всякі то-

вариства дбають про те, щоб всюди можна було легко здобути гроші кому потрібно, чи ремісникові чи селянинові, чи купцеві чи фабрикантові. Через це треба, щоб при автономії наш край мав право впорядковувати у себе кредит, як це йому буде потрібно, заводити всякі кредитні установи, як от банки всякі то що.

4) *Громадське хазяйство.* Кожен край, губернія чи повіт мають свої землі, ліси, будинки, гроші й інше добро громадське. І всім цим краєвим громадським добром наш народ повинен самостійно порядкувати на користь всьому громадянству, на всякі його культурні і хазяйственні справи. Згадаймо тільки що все дужче всюди зростає громадське хазяйство, і ми зрозуміємо, як небезпечно довіряти його теперішній державі. міста і земства на своїх землях заводять ферми, м'ясні лавки, булочні, в своїх лісах здобувають дрова для людности і т. д. Робітничі партії добиваються тепер і в Росії і за границею, щоб було одібрано землі од великих поміщиків та передано їх у користування всьому громадянству, щоб всю водну силу і всі багатства підземні одібрати у громадську власність і т. д., щоб заводили всюди товариське, гуртове (кооперативне), чи громадське (муніципальне) хазяйство, замість недоладного й шкодливого хазяїнування капіталістів. Багато мав би народ собі з цього громадського добра на всякі потреби, на розвиток культури своєї, на допомогу

робочому народові і на інші справи. Ось через що для України дуже важно і корисно мати право вільно і самотійно розпоряджатися своїм краєвим добром та багатством.

5) *Справи фінансові.* Для того, щоб, як слід, задовольняти всі свої громадські потреби нашому народові треба буде, що далі, то все більше і більше грошей. *Право вільно й самотійно складати свій розпис доходів і розходів (бюджет), накладати податки на людність краю, позичати гроші собі, коли це буде потрібно,*—ледве чи не найважливіше право серед усіх тих прав, які повинна принести з собою автономія України нашому народові.

6) *Переселенчеські справи.* Порядкувати переселенням ми повинні сами тільки тоді, коли люде розселяються по нашому краю з одного місця, де тісно людам жити, в місце, де вільніше жити, де більше землі чи роботи. Коли ж люде переселяються з нашого краю в інші частини нашої держави або ж в чужі держави, тоді цим переселенням повинна порядкувати держава.

Окрім цих культурно-просвітних та хазяйственних справ нашого краю, котрі повинні бути передані нашому народові, щоб він рішав їх самотійно, є ще чимало всяких місцевих *громадських* справ, які найкраще можемо порішити ми сами.

Ось де котрі важніці з їх:

1) *Місцеве самопорядкування.* Ніхто краще од нас самих не зможе порішити справи про те, як *улаштувати* добре місцеве самопорядкування при наших хазяйствених та культурних обставинах. Ніхто, не зможе так, як ми сами, *доглядати* (контролювати) добре за місцевим самопорядкуванням, за городськими думами, земствами, щоб люде якоїсь околиці порядкували своїми громадськими справами по закону, щоб один город, одна околиця, порядкуючи своїми справами, не заподіяли лиха людям иншої місцевости.

2) *Догляд за чиновниками, за адміністрацією нашого краю,* щоб вони робили, як слід, своє діло, служили народові по законах державних і наших краєвих.

3) *Фабричні закони,* які боронять сільських і городських робітників від капіталістів, поміщиків і фабрикантів. Ми знаємо, що по ріжних краях російської імперії промисловість і сільське хазяйство розвинені неоднаково. В однім місці робітників більше числом й силу вони там мають більшу і більшого можуть добитися від капіталістів, ніж в другому. Через це в одному краю можна було б вже завести коротший робочий день, ніж в другому, приміром, в Польщі коротший, ніж в цілій Росії і т. д. Ось через що дуже корисно, щоб автономний край мав право сам видавати фабричні закони. Розуміється на це нам можуть сказати. Ну добре! Хай це право видавати

фабричні закони буде корисне для робітників того краю, де їх багато, де вони можуть добитися більшого, ніж в парламенті цілої держави. Але воно шкодливе буде для робітників того краю, де їх мало, де вони мають малу силу. Робітники такого краю здобудуть у себе дома своїми силами дуже і дуже мало. Тим часом, коли б закони видавала власть цілої держави, вони здобули б за допомогою інших робітників в парламенті цілої держави далеко більше, ніж у себе дома. Виходить, наче б то це право, корисне для робітників якогось одного краю, разом з тим шкодливе для робочого класу всієї держави. Так здається на перший погляд, та не так воно на ділі. Для того, щоб робітникам того краю, де їхня мала сила, була допомога з тих країв, де робітничая сила велика, найкраще буде завести такий порядок. Державна власть, парламент, видає, скажемо, закон про те, що не можна працювати по фабриках, заводах і економіях *більше* 9 годин що дня. Отже, після цього вже ні в одному краю не можна встановити більшого робочого дня, хоч би, скажемо, в 9 з половиною годин на день, менший же можна. І от край, де робітники мають більшу силу, встановлює у себе 8 годинний робочий день.

4) *Медичні і санітарні справи нашого краю.*

5) *Статистика життя нашого краю.*

6) *Добродійні справи*

Ми закінчили наш коротенький огляд.

Ми спинилися тільки на головних, важніших справах, які, на нашу думку, повинен наш народ рішати самостійно.

Та, опріч їх, є ще багато культурних, хазайственних і всяких інших справ, які торкаються тільки людно-сти нашого краю, які ми краще знаємо, та які ми й краще можемо порішити, ніж народ всієї держави.

Всі такі справи, які торкаються тільки нашого народу, які ми зможемо порішити своїми силами, повинно одібрати од правительственной влади всієї держави і передати нашому народові.

Бо держава повинна завідувати тільки справами всіх країв, всіх народів держави, повинна задовольняти тільки їхні спільні потреби й інтереси.

Які ж то ті спільні всім народам справи, що їми повинно завідувати правительство всієї російської держави?

Ми не можемо розглянути тут всі ці справи докладно, ми тільки вкажемо на де-які головні з них.

1. Серед всіх їх, безперечно, перше місце займають *закони про права людини і громадянина*, закони, які неодмінно повинні бути однакові по всій державі,—а саме закони про свободу писаного й устного слова, зборів, товариств, про свободу віри, про рівноправність всіх громадян в державі, про право робітників бастувати, боротися бойкотом чи ж ин-

шими якими способами й всяки інші подібні закони,

2. Не менше важні закони про *роспис державних розходів і приходів* (бюджет) про податки, які правительство збирає з усіх громадян держави на задоволення їхніх нужд та потреб, про державні позички грошеві і т. и.

3. *Військом і флотом* і всіми військовими справами повинна порядкувати теж тільки державна власть.

4. Всякі *громадянські, торгові й карні* (уголовні) закони має право видавати тільки правительство всієї нашої держави.

5. Всіми *таможнями, таможенними налогами і доходами* та всіми іншими таможенними справами завідує й порядкує ними по своїх законах державне правительство.

6. *Почтами, телеграфами і телефонами* самостійно порядкує й видає про їх закони держава.

7. Вона ж завідує всіми тими *залізницями, ґрунтовими й водними дорогами*, які служать всім краям держави або потрібні для її оборони від ворогів. Вона установлює *таріфи* (ціни за перевоз людей і товарів) на всіх залізних дорогах, як державних так і краєвих, вона *доглядає*, щоб всюди залізні дороги строїлися по однаковому способу та управлялися по однаковому уставу.

8. Вона ж установлює однакові по всій державі всякі *міри й гроші*.

9. Видає закони про банки, страхування і т. и., дає патенти на всякі винаходи то що.

10. Державна власть видає й фабрично-робітничі закони в оборону робітників всіх країв і всіх народів держави.

11. Вона ж рішає й всякі справи про непорозуміння та незгоди між окремими краями держави, коли вони сами не зможуть помиритися, вона ж доглядає й за тим, щоб всі державні закони, як слід, сповнялися в кожному окремому краю.

Багато ще всяких менш важних справ, що торкаються всіх людей держави, повинна рішати державна власть.

V.

Для того, щоб автономія приносила найбільшу користь всім народам держави, щоб можна було положити кінець національній неволі и національній боротьбі, треба, говорили ми раніш, так помежувати краї в державі, щоб в кожному краю жила яка-небудь нація.

Отже доти, доки ми не помежуємо держави нашої на такі національні краї, ми не зможемо, коли не зовсім вивести, то хоч дуже зменьшити національної ворожнечи і війни.

Опріч цього, доти, доки ми не зробимо такого межування, ми не зможемо як слід, влаштувати й нашої автономії, бо ми не будемо знати, з яких земель

складається наш край, які народи в ньому живуть.

Що ж таке Україна?

Україна—то край, де український народ своїм числом переважає всі інші народи разом.

Доси, коли ми говорили про Україну, подавали якісь числа чи відомості про неї, ми завше мали на оці тільки вісім губерній—волинську, київську, чернігівську, катеринославську та херсонську, бо в кожній з цих губерній наш народ числом своїм був більший од усіх інших народів разом.

Та як відомо, наш народ живе ще й в інших губерніях російської імперії, де вже інші народи разом переважають його своїм числом.

Отже для того, щоб нам можна було определити, які землі називати Україною, треба взяти відомості про людність не тільки окремих губерній а і окремих повітів, бо відомостів про людність сел ми не маємо. Ті повіти, де наш народ числом переважатиме інші, ми й приєднаємо до згаданих 8 губерній ті ж повіти, де нашого народу менше од інших, ми одкинемо.

Перш за все ми повинні з наших 8 губерній викинути чотирі повіти Чернігівщини, мглинський, новозибковський, суражський та стародубський, де живуть, здебільшого, великоруси та білоруси і де українців обмаль.

Тепер по відомостях перепису 1897 ми будемо мати в 8 губерніях:

	Землі ква- дратних вер- стовъ.	Людности тисячів душ.
На Волині . . .	63.037	2.989
„ Київщині . . .	44.478	3.559
„ Поділля . . .	36.922	3.018
„ Полтавщині . . .	43.844	2.778
„ Харьківщині . . .	47.885	2.492
„ Чернігівщині . . .	32.841	1.663
„ Катеринославщ. . .	35.706	2.114
„ Херсонщині . . .	62.213	2.734

Коло перших трьох губерній (*Право-бережна Україна*) лежать 4 губернії, в яких є повіти, де українців більше од інших народів (більше $\frac{1}{2}$).

Ось ці губернії і повіти:

	Землі ква- дратн. вер- стов.	Людности тисячів душ.
Бесарабської:		
<i>Хотинський повіт.</i>	3.502	308
Гродненської:		
<i>Брестський пов.</i>	4.289	218
<i>Кобринський . . .</i>	4.620	184
Люблинської:		
<i>Грубешівський пов.</i>	1.291	101
<i>Томашівський . . .</i>	1.213	99
Сідлецької:		
<i>Влодавський пов. . .</i>	1.900	99

Коло других трьох губерній (*Лівобережна Україна*) межують дві губернії теж з повітами, в яких українців більше половини всієї їхньої людности:

	Землі ква- дратн. вер- стов.	Людности тисячів душ.
Вороніжської:		
<i>Бирюцький пов.</i>	3.866	201
<i>Богучарський „</i>	8.499	310
<i>Валуйський „</i>	4.075	188
<i>Острогожський „</i>	7.100	274
Курської:		
<i>Грайворонський пов.</i>	2.693	174
<i>Новооскольський „</i>	2.811	158
<i>Путівльський „</i>	2.519	163

Коло останніх двох губерній (*Степова Україна*) лежать дві губернії і дві області, де українці переважають числом інші народи в таких повітах і „отдѣлах“:

	Землі ква- дратн. вер- стовъ.	Людности тисячів душ.
Тавричеської:		
<i>Бердянський пов.</i>	30.812	305
<i>Дніпровський „</i>		212
<i>Мелітопольський „</i>		334
Ставропольської:		
<i>Новогригорієвський п.</i>	10.768	247
Донської області:		
<i>Таганрогський округ</i>	12.229	413
Кубанської обл.:		
<i>Катеринодарський „отдѣл“</i>	33.976	245
<i>Ейський „отдѣл“</i>		277
<i>Темрюкський „отд.“</i>		343

Приєднаймо до Правобережної України Хотинський повіт Бесарабії, до Ліво-

бережної—повіти Курської і Вороніжської губерній, до Степової—українські частини Тавричеської і Ставропольської губерній та Донської і Кубанської областей. Що ж до повітів Люблінської, Гродненської й Сідлецької губерній, то з'єднаймо їх в одну частину і назвім її так, як звичайно називають українські повіти перших двох губ.,—*Холмщиною*.

Тепер ми будемо мати:

	Землі	людности
	кв. верстов	тисячів душ.
в Правобережній Україні.	147.939	9.875
„ Лівобережній Україні.	146.133	8.402
„ Степовій Україні . . .	205.704	7.180
„ Холмщині .	13.313	702
Разом. .	513.089	26.202

Отже, Україна— то край, в якому *найменше* є 513.089 квадратних верстов землі та 26 мільонів 202 тисячі душ людности. З 1897 року, коли був всенародній перепис людности, число душ населення України зросло і тепер, певне, живе в ній не менше 32 мільонів 98 тисячів душ.

Ми сказали найменше, бо коли б у нас були відомості про людність не то що окремих сел, а хоч би окремих волостей, тоді б наші числа про землю і людність Україні були далеко більші.

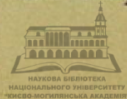
Є багато таких повітів, де українців дуже багато супроти інших народів, ко-

ли взяти тільки саму сільську людність без городської. Так в Донщині в Ростовській окрузі українців на селах живе більше, ніж всіх інших народів разом. В холмському повіті (38⁰/₀) Люблінської губ., в Більському пов. (48⁰/₀) Сідлецької губ. і в Більському пов. (42⁰/₀) Гродненської губ на селах українців є більше, ніж якого иншого народу, що живе в цих губерніях. В Курській губ. українців живе в селах в Суджанському повіті трохи менше половини (43,5⁰/₀), в Корочанському більше (34,6⁰/₀) а в Рильському менше (33⁰/₀) одної третини їхньої людності. І те ж саме ми бачимо й по де-яких інших місцях Росії.

А до того ще треба додати, що й ті числа, які ми вже подали про українців, власне кажучи, не показують скільки є українського народу в нашому краю. Народ наш і по селах, і по городах темний, національно несвідомий, не знає, хто він, і каже, що він „руський“; опріч цього чимало є серед нашого народу всяких перевертнів, що цураються нашого „мужичого“ народу, нашої „мужицької“ мови та називають себе „руськими“.

Погляньмо тепер, які народи живуть в нашому краю.

По перепису 1897 року, ось скільки було числом кожного з головних народів, що живуть на Україні:

	Тисячів душ або	°/о всієї людности.
Українців . . .	19.440	„ 74,2
Великоросів . .	2.997	„ 11,4
Євреїв	2.019	„ 7,7
Німців	493	„ 1,9
Поляків.	477	„ 1,9
Молдаван	223	„ 0,8
Білорусів	85	„ 0,3
Інших	468	„ 1,8
Разом.	26.202	або 100°/о

Такий простор і така людність України.

Погляньмо ж тепер, як треба улаштувати автономію нашого краю.

VI.

Коли нам доводилося говорити про національну неволю, то ми завважали, що національний гніт дуже дошкуляє всім класам теперішнього громадянства, і робітникам і капіталістам, що всі вони домагаються автономії для свого краю, для свого народу. Виходить, наче б то і робітники, і фабриканти хочуть одного і того ж. А придивитися добре, то й видно стане, що робітники хочуть волі рівної для всіх народів та для всіх класів автономного краю, капіталісти ж тільки й думають про визволення свого народу, про панування над всіма іншими народами та над всім трудящим людом свого краю.

Як же ж улаштувати автономію України щоб всі ті справи, які має наш на-

род рішати сам, рішалися на користь робочому людові нашого краю, щоб силу у нас мав весь народ, а не самі тільки заможні та вельможні?

Найвищою властю на всю Україну в її місцевих справах повинно бути зібрання виборних або, як його називають, *сейм*. Кожен громадянин чи громадянка, якої б вони віри, чи народу не були, мають право вибрати послів до сейму (*активне* виборче право) і бути вибраними на посла (*пасивне* виборче право), коли вони мають не менше 20 років. Окрім цього, треба, щоб кожен мав тільки один голос на виборах (*рівне* виборче право) та щоб послів вибірали *просто и тайно*.

Для виборів весь наш край треба поділити на виборчі округи по 100 тисячів душ в кожному; кожен 100 тис. і вибратимуть одного посла до сейму. Так, у нас було б тепер послів біля 320. Од часу до часу треба *наново розбивати край наш на виборчі округи*, бо, раз те, що народу приростає кожного року, а друге те, що в промислових округах, куди йде багато селян на роботу, народу прибуває більше, ніж в сільських, де населення збільшується дуже поволі, а часом навіть і зменшується.

Разом з тим, розбиваючи на виборчі округи Україну, треба дбати, щоб по змозі в кожному виборчому окрузі був один народ.

Окрім того, при виборах до сейму

України треба встановити *пропорціональне представництво*, - себ то, щоб кожна нація та кожна партія мала змогу вибрати з поміж себе стільки послів, скільки приходить ся на неї по числу її членів.

Тоді коли буде наш край поділений на національні виборчі округи та буде заведено при виборах пропорціональне представництво, тоді кожна нація нашого краю матиме в сеймі України своїх послів-оборонців.

Послів до сейму треба вибрати через кожних *2 роки*, щоб завше можна було скинути послів, які робитимуть не те, чого хоче народ, та вибрати таких, які творитимуть волю народню.

Вибраний вселюдними, рівними, прямими й тайними голосами сейм України повинен збиратися *що року* на збори для того, щоб рішати ті справи, які йому передано, видавати потрібні для нашого краю закони й усякі постанови. Для того, щоб все, що постановить сейм, виповнялося, сеймові послі повинні вибрати *Краєву Управу* чи *Краєвий Комітет*, що складається з де-кількох чоловік, те ж на *2 роки*.

Цей Краєвий Комітет—то *найвища виконавча власть* в нашому краю. Всі чиновники в нашому краю повинні слухатися цього комітету, який відповідає за діла всіх чиновників перед сеймом.

Для того, щоб в нашому краю весь народ був справді хазяїном своєї долі, сейм повинен удаватися до народу (ро-

бити, як то кажуть, *референдум*) в особливо важних справах, щоб народ подав свій голос, сказав своїми голосами, як він дивиться на ту або иншу постанову сейму. Крім того, повинен сейм розглядати ті закони, на які чи мала частина народу пристане з власного почину (*законодавча ініціатива*).

Для того, щоб всі частини нашого краю могли вільно розвиватися, треба завести у нас широке й вільне *самопорядкування* сел, городів, волостей, повітів і областей. Хай людність їхня сама порядкує своїми місцевими справами по законах, виданих державою та нашим сеймом, хай сама задовольняє свої місцеві потреби й інтереси. Ось через що всі справи, які тільки людність окремих частин нашого краю зможе порішити своїми силами без шкоди для себе й інших частин та з найбільшою користю для себе, треба одібрати од сейму й передати до рук місцевого самопорядкування.

Тоді не буде такого, що сейм дбати-ме про розвиток одних частин, одних околиць нашого краю, а забуватиме про другі. Тоді кожна частина України буде розвиватися, скільки стане в неї своїх сил та змоги. Так само, як держава, сейм повинен *порядкувати тільки* тими справами, які *спільні* всім повітам, всім околицям України та яких вони не зможуть порішити сами, своїми невеликими силами. Сейм повинен тільки *доглядати*, щоб всюди місцеве самопоряд-

кування задовольняло, як слід, громадські потреби, щоб всі справи робилися по закону та щоб одна околиця своїм порядкуванням не робила ніякої шкоди другим.

Таке широке й вільне місцеве самопорядкування особливо важне для нашого краю ще й через те, що у нас живе чимало інших народів розкиданими гуртами. Коли в автономній Україні буде заведено таке самопорядкування, тоді ці народи нашого краю не зазнають ніякої неволі національної від нашої буржуазії. Для цього треба тільки *улаштувати самопорядкування на національній основі*—так помежувати, волості та повіти, щоб людність кожної околиці складалася по змозі з *одного* народу. Тоді ні одна частина якої б то не було нації не знатиме у нас національної неволі, бо свої культурно-просвітні й інші місцеві справи вона впорядковуватиме в своїй громаді, чи в своєму повіті сама, по своїй волі та уподобі, звісно по законах, встановлених нашим сеймом.

Як ми вже вказували раніш, для таких націй найбільше важні культурно-просвітні справи. Ось через що треба так улаштувати нашу автономію, щоб в культурно-просвітних справах сейм України встановлював тільки *основні* закони. Наприклад, сейм видає закон, що народня освіта повинна бути вселюдною безплатною й обов'язковою й наказує, щоб по народніх школах обов'язково вчили

тим і тим наукам. Місцеве ж самоопорядкування рішає само, якою мовою вчити по школах та яких ще наук додати до встановлених сеймом України.

Окрім цього, для того, щоб всякі нації і різні частини нашого краю мали змогу найкраще задовольняти свої нужди, треба видати закон про те, що села, волості, повіті й навіть губернії мають право, коли треба їм, *єднатися* для спільних, гуртових справ своїх.

Коли зробити це все та ще й при виборах до місцевого самопорядкування встановити вселюдне рівне пряме й тайне виборче право та пропорціональне представництво, тоді ніщо не перешкаджатиме вільному розвиткові всіх народів нашого краю.

Такий повинен бути лад в автономній Україні для того, щоб з нього була найбільша користь робочому класові, всьому трудящому народові і всім націям нашого краю.

Такий лад повинен встановити все-російський парламент, для нашого краю, як і для всіх інших країв Росії, а зміняти його вже держава не повинна без згоди краевого сейму України.

Коли б було встановлено такий лад, коли б всі національні краї російської держави здобули б собі автономію, тоді б вся наша держава перетворилася б в союз (федерацію) автономних країв, в союзну державу, в якій всі народи всі краї стали б справді вільними й рівноправними.

VII.

Вияснивши, якими справами автономна Україна повинна порядкувати самостійно та як треба улаштувати нашу автономію, ми зможемо тепер показати, що користь од цієї автономії буде не тільки для нашого краю а і для всієї величезної російської держави, не тільки для наших робітників, а і для пролетаріата всієї Росії.

Раз-у-раз всім прихильникам автономії доводиться чути всякі закиди, буцім то автономія руйнує хазяйственну силу окремих частин держави і навіть цілої держави.

Чи правда ж цьому?

Перш за все треба звернути увагу, що при автономії, як ми її змалювали, а ніскільки не руйнується хазяйствена звязь, хазяйствена єдність окремих частин держави. Адже ж при автономії не має *ніяких таможенних границь* між автономними краями, і товари вільно йтимуть собі без всякої пошліни з одного краю в другий по всій нашій величезній російській державі. А коли так, значить ні один край при автономії не зазнає *ніяких перешкод* в тому, щоб збувати, де буде вигідніше, всякі вироби своєї городської й сільсько-хазяйственої промисловости.

Та не тільки не зменшиться збут товарів як окремих частин, так і цілої держави, а навпаки дуже і дуже збільшиться, коли буде заведено автономію.

Що більше потреб людности задовольнятиме сейм автономного краю, що більше справ передано буде до його рук, то більше й грошей збиратиме він з свого населення і витрачатиме у себе дома, в своєму краю.

Та чи корисно ж і для окремих країв, і для цілої держави, коли сейм матиме в своїх руках багато народніх грошей і витрачатиме їх на нужди свого краю? Адже ж може тоді менше зможе збирати грошей державна власть і через це гірше задовольнятиме потреби цілої держави?!

Коли ми уважно придивимося до всіх трат теперішньої держави, то ми не зможемо не запримітити одного. Мало не половину народніх грошей по всіх державах йде на військові справи і потреби, на армію, флот, гармати, броненосці, кріпості і таке инше, і дуже мало на культурні і хазяйственні потреби населення держави.

Зовсім инше показує нам місцеве самопорядкування і автономія. Тут немає ніяких військових справ, бо, як ми вже казали, їми порядкує державна власть. Тут гроші народні йдуть на задоволення культурно-хазяйствених потреб і нужд людности. Через це всюди по цих автономних краях буйно розвивається

народне хазяйство і культура. Не дурно ж Америка з її широкою автономією штатів, Англія з її широким самопорядкуванням та Германія з широкою автономією її частин займають перше місце серед держав з розвиненим народнім хазяйством та з багатою культурою. Треба тільки пригадати бідність англійських колоній в ті часи, коли вони не мали автономії, та їхнє багатство тепер, після того як вони здобули собі широкую автономію,—і велика користь од автономії для держави і її окремих частин стане ясною.

А ростуть окремі частини, розвивається й ціле; зростають духовні й матеріальні багатства окремих країв держави, зростає матеріальна і духовна сила і всієї держави.

Отже, що більше витрачатиме автономний край на потреби свого населення, то більше й держава зможе зібрати грошей на потреби державні, бо з багатих автономних країв можна більше зібрати всяких податків, а ніж з бідних не автономних.

Кажуть ще, що автономія розбиває єдність держави, а через це і її цілість, що, мовляв, та держава міцніша, в якій немає автономії.

Адже ж в державі, в якій заведено автономію країв, кожен знає тільки свою автономну хату, інтереси свого краю, до інших народів йому байдуже, на інші

краї він дивиться навіть, як на своїх ворогів!

Поглянемо ж скільки є правди в цих думках ворогів автономії.

Кожен народ, коли йому ніхто не перешкаджає жити й працювати так, як йому хочеться, ні з того ні з сього не може ворогувати з іншими народами тої держави, в якій йому доводиться жити. Він, як уміє, сам завдовольняє свої місцеві культурно-хазяйственні потреби і, коли йому в його праці не поталанить, він не може винуватити в цьому інші народи, які не втручалися до його місцевих справ.

Зовсім інше побачили б ми, коли б державна власть рішала й місцеві справи якого небудь краю, якого небудь народу.

Ми бачили, як державна власть найбільше дбає про розвиток центра держави, як вона знесилює „окраїни“, даючи їм часом тільки половину того, що збирає з їхньої людности.

Ми бачили, як державна власть раз у раз не тільки не дбає однаково про всі краї, про всі народи держави, а ще й робить всякі шкоди і лиха цілим народам, неволить їх, не дає їм вільно працювати й розвиватися.

І коли тут тяжка недоля стає неразлучним товаришем поневолених народів, кого будуть вони винуватити в цьому, як не державну власть, кого будуть

ненавидіти за це, як не державу—тюрму народів?!

Чи буде дужа й страшна для ворогів та держава, де кожен народ тільки й думає, як би вирватися з ненависної тюрми?

А коли ні, коли національна неволя, національна ворожнеча руйнує міць держави, то де ж той шлях, що може покласти кінець національній боротьбі та завести братерню згоду народів? Де він, коли автономія неспридатна?!

Ні! Тільки автономія ставить державу, в якій живе де-кілько різних народів, на новий, міцний фундамент. На місце сили, яка тільки й примушувала народи жити в гурті, автономія ставить добру волю народів, вигоду для них жити в великій людській громаді, в великому державному союзі народів. А воля народів не переможна, вона дужча за тюрми штики і гармати!

І тут історія Англії, яку ми так часто згадували в нашій книжці, повинна багато чому навчити тих, хто повстає проти автономії, коли в них є очі, щоб бачити, є уші, щоб чути!

Був час, коли англійська держава хотіла по всіх своїх колоніях порядкувати по одних і тих же законах, коли вона з зброєю в руках обдирала свої колонії, гальмувала розвиток їхнього хазяйства, держала їх в неволі. То був час разом з тим, коли ці колонії ворогували з англійською державою, час бо-

ротьби колоній з нею, час збройних повстань. Тільки дуже й численне англійське військо могло вдержувати ці колонії в гурті, могло примусити їх признавати англійську власть, англійські закони. Та ось настала Американська Революція. Велика найбагатша колонія англійської держави, Північна Америка, не маючи сили терпіти насильств англійського правительства, повстала, перемогла англійське військо й одділившись од Англії стала самостійною державою—Північно - Американськими Сполученими Державами. Чутка про Американську Революцію, про сміливих повстанців-американців, що подужали велику англійську державу та вибороли собі волю, розійшлася по всіх англійських колоніях, і надала ще більшу силу змаганням колоній до волі, до визволення з англійського ярма.

Та повстання американців навчило англійське правительство. Перелякане американською революцією, воно поспішило дати мало не всім своїм колоніям широку автономію—Канаді, Новій Зеландії, Австралії і т. д. І йому не довелося жалкувати. З того часу, як заведено було автономію, колонії почали багатіти, розвиватися; та ворожнеча, яку породила колись в них неволя, уступила своє місце товариським відносинам до вільної англійської держави, до вільного англійського народу. Вони побачили, що ніщо під Англією вже не мішає їм жи-

ти й працювати по своїй волі та уподобі. Вони зрозуміли, що їм вигідніше бути під дужою Англією, яка завше захистить їх од ворогів, а ніж самим серед могутніх держав, які неситими очима позирають на невеличкі держави, щоб загарбать їх собі. Ось через що останніми часами ми бачимо, як автономні англійські колонії (Канада) з своєї доброї волі роблять всякі льготи для англійських товарів, як вони допомагають Англії під час війни з бурами в Африці.

Отже, все, що ми говорили, показує нам, що *державна, яка дає широку автономію своїм народам, далеко міцніша, ніж та, яка противиться їхній автономії.*

Не менше невірною й те, що ніби то народ, який має автономію, робиться байдужим до державних справ, до життя-долі інших народів держави.

Ми не раз говорили, що життя людське що далі, то більше висовує такі потреби, такі справи, які можна порішити тільки гуртом, тільки силами людности всієї держави.

Розглядаючи, якими справами повинен порядкувати наш край самостійно, а якими в гурті з усіма іншими народами Росії, ми вказували чи мало таких гуртових, найважливіших справ, якими має порядкувати власть всієї держави.

Чи зможе ж, запитаємо ми, наш народ, маючи автономію України, бути

байдужим до таких гуртових справ, як от до справ бюджетних, військових й інших? Чи буде він байдужо дивитися як ці справи рішатимуться йому на шкоду?

Ні, ні і ні. Працюючи разом з іншими народами, *рішаючи гуртом з ними всякі спільні для всіх народів державні справи, наш народ не може бути і не буде байдужим до цих справ і потреб*, бо бути байдужим до них це означало б бути байдужим до себе, до своїх потреб та інтересів.

Опріч цих закидів проти автономії України, раз у раз можна почути од приятелів робочого класу, що автономія розбиває єдність і силу робочого класу, і тим дуже гальмує боротьбу й визволення всіх робітників держави.

Страшний цей закид, та чи правдивий же він?

Коли раніш ми говорили про національну неволю, то ми ясно довели, яка велика шкода од неї для пролетаріату, для розвитку його свідомости, для об'єднання всіх робітників в поневоленому краю і в усій державі.

Отже, коли вірно, що автономія знищує всяку національну неволю, то вірно й те, що автономія України не тільки не шкодить, а ще й допомагає об'єднанню робітників України й інших частин Росії.

Та автономія України корисна для

робітників не тільки тим, що знищує національну неволю.

Адже ж при автономії, як ми вже показали, народне хазяйство і по окремих краях, і по всій державі далеко краще розвивається, ніж без автономії.

А що краще й швидче розвивається народне хазяйство, то швидче й міцніше єднає воно пролетаріат для гуртової оборони робітничих прав та інтересів супроти всяких капіталістів.

Треба тільки придивитися гаразд до робітників по інших краях, щоб признати, що ці наші слова—то щира правда.

В Германії, де вся держава поділена на великі й малі автономні частини, ми бачимо найдужчу на весь світ соціально-демократичну робітничу партію, яка має в своїх рядах півмільона свідомих робітників, за яку на останніх виборах до німецького парламенту було подано три з чвертю мільона виборчих голосів. В Германії й Америці, де окремі краї мають широку автономію в своїх місцевих справах, ми бачимо найкращі, найсильніші на весь світ професіональні робітничі союзи. Більш двох мільонів свідомих згуртованих робітників є в професіональних союзах кожної з цих двох великих держав.

Навіть державні границі не змогли розбити єдності пролетаріата. На наших

очах кожного дня еднається робочий клас всіх держав у своїй всесвітній професіональній робітничій союзі, а його соціалістичні робітничі партії всіх країн і народів вже од давна склали свій всесвітній союз (Інтернаціональ) для гуртової боротьби за визволення робітників всього світа.

Куди лехше й швидче гуртується робочий клас при автономії країв в одній державі, бо ніяких перешкод для цього єднання в такій державі немає, як немає й ніяких державних границь поміж автономними краями.

Навпаки, велика сила найважливіших справ, які рішає правительство всієї держави, раз у раз примушує робітників всіх автономних країв єднатися, гуртуватися в свої великі робітничі товариства — в політичні робітничі партії та в робітничі професіональні союзи. Боротьба за зменшення податків на трудящий люд, за більшу свободу слова, зборів, товариств, за право бастувати, за кращі фабричні закони в оборону здоров'я й праці робітників, боротьба в парламенті й по за парламентом в усіх цих й інших подібних справах — чи це ще не зможе міцно з'єднати робітників окремих країв і народів в один свідомий робочий клас цілої держави?!

* * *

Ми кінчили нашу книжку про автономію України.

В цій книжці ми ясно показали, яке то велике й страшне громадське лихо неволя над цілими народами.

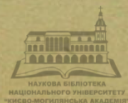
Та не має на світі такого лиха людського, з якого живий, здоровий душею й тілом, хоч би й невеликий числом, народ не міг би вибитися.

І, розібравши докладно все, що раз-у-раз нам радять супроти національної неволі, ми вказали той одинокий спосіб, той певний шлях, що зможе покласти кінець національній неволі, що веде всі нації держави до вільного культурного й громадського життя.

Цей шлях визволення народів—автономія.

Що швидче ця думка про автономію розходитиметься проміж сотнями тисячів, мільонами трудящого люду, робітників та селян, то швидче прийде й той сподіваний час, коли автономія загоїть численні болячки поневолених націй.

Бо та думка, яка робиться неодділюмою частиною душі цілого народу стає всесильною і непереможною, і немає такої сили великої в світі, яка б здолала загородити народові на завше шлях до національного визволення, до вільного невпинного розвитку всіх його сил—до автономії.

Наш народ, найтемніший з поміж усіх народів Росії, найменше розуміє свої національні інтереси та потреби. Ось через що визволення нашого народу, Автономія України, за горами та ще й за високими.

Та мине кілька десятків років,—недовгий час в житті цілого народу,—приспана віками народня думка прокинеться у нас з тим більшою силою, чим довший був сон, і автономія України стане для всього нашого народу такою ж пекучою потребою, такою ж зіркою провідною, якою вона є зразу для більш свідомих синів його.

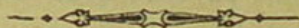

Що є в книжці:

Про автономію	2
1. Яка буває національна неволя?	2
II. Яка шкода од національної неволі? робочому людові?	14
III. Через що сталася національна неволя?	21
VI. Як покласти кінець національній неволі?	27
V. Що таке автономія?	33
IV. Які бувають автономії та яка з їх найкраща?	37
Про автономію України	65
Автономія потрібна для Росії.	67
I. Просвіта на Україні	69
II. Що робило російське правительство для народнього хазяйства України?	73
III. Чим одріжняється хазяйство України од хазяйства Росії?	82
IV. Якими справами повинна порядкува- ти автономна Україна, а якими Ро- сійська держава?	91
V. Про землю і людність автономної України	101
VI. Як треба улаштувати Автономію України?	107
VII. Автономія України, сила російської держави і робочий клас всієї Росії.	113

Головні помилки, які є в книзі:

Сто- рінка.	Ря- док.	Як написано.	Як треба.
3	2	великої правдої	великої правди
6	24	правди (76300 кб. або 26920 кр.)	(76300 кор. або 26920 карб.)
7	2	Галичнні	Галичині
11	13	виявляться	виявляється
13	25	свое	свое
16	6	робітничіх	робітничих
29	4	супроти всякої всякої	супроти всякої
32	9	<i>житти</i>	<i>життя</i>
32	32	цього народу	цих народів
32	33	його	їхні
39	16	на краєві	на краєві
45	22	потребі	потреби
48	6	на че	наче
55	9	сврейських	еврейських
57	31	нс	не
62	6	приміром гімназіі	приміром завести гімназію
62	12	демократичній	демократичній
72	10	населення країни	населення нашого краю
72	16	Яя	Як
72	19	Нк	На
74	11	впізніші	в пізніші
95	20	города	Города

Українське Видавництво

„ЗНАТТЯ—ТО СИЛА“

має видавати книги про справи громадські, економічні, політичні і літературні.

Видавництво „Знаття—то сила“ найбільшу увагу звертатиме на робітничу справу—на становище робочого люду, на робітничі закони, на професіональні робітничі союзи, на кооперативні товариства, як і на всі інші, культурні, економічні і політичні потреби й справи робітників села і города.

Видавництво „Знаття—то сила“ видаватиме дві серії книжок: популярну і наукову.

Адрес редакції і контори видавництва: Київ Б. Владимирская 76, кв. 1. Видавництво „Знаття—то сила“

Вийшла перша книжка популярної серії.

**1. М. ПОРШ. ПРО АВТОНОМІЮ УКРАЇНИ 124 стор.
15 коп.**

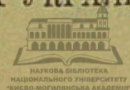
ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ:

З популярної серії:

2. ПРО КООПЕРАЦІЮ.
3. ПРО ПОДАТКИ.

З наукової серії:

1. АВТОНОМІЯ УКРАЇНИ І МАРКСИЗМ.
2. ПРОЛЕТАРІАТ НА УКРАЇНІ.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПІДПИСКА на 1908 рік.

НА ЩОТИЖНЕВУ ГАЗЕТУ

РІК ВИДАННЯ „СЛОВО“ ДРУГИЙ

„СЛОВО“ призначено для українських, городських і сільських робітників. Через це „СЛОВО“ особливо увагу звертатиме на прояви *робітничого руху* на всім світі і особливо на Українн.

Обстоюючи справедливі національні домагання українського народу, „СЛОВО“ не меншу увагу звертатиме на потреби і прояви *національного життя* українського народу Галицької, Угорської і особливо Російської України.

На сторінках „СЛОВО“ знайде собі місце все більш менш видатне з політичного, і соціально-економічного життя України, Росії та Західної Європи.

Редакція і співробітники зостаються тіж самі. Підписна ціна з пересылкою і доставкою: в Росії на 1 рік—3 рублі, на 1 місяць—30 к., одне число 5 к., за границю на 1 рік—5 р., на 1 місяць—50 коп.

Продаються комплекти „Слова“ за минулий 1907 р. по 1 рубл. 20 коп. з пересылкою за 30 номерів.

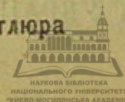
Адрес редакції і контори: Київъ Большая Владимирская № 76 кв. 1.

Підписка приймається і в книгарні „України“. Безаковская 8.

На сторінках „СЛОВА“ в новому році уміщені будуть між иньшим статті: А. **ВОВЧАНСЬКОГО** „Листи з Галичини“. М. **ГОРДІЄНКА**. „Україна в числах“. В. **ГРИЩИНСЬКОГО** „Євреї на Україні“. С. **ПЕТЛЮРИ**. „Літературні характеристики сучасних українських письменників“. Ряд фельетонів на теми з українського життя. М. Порша. Автономія України і його ж Робітники по чужих сторонах і на Україна. СІРОМАХИ Україна в державному бюджеті Росії“ і ин.

Редактор С. Петлюра

Видавниця О. Корольова.

Твори того ж автора:

1. Із статистики України. Київ. 1907 р.
Ціна 20 коп.
2. Статистика землеволодіння в 1905 р. і мобілізація земельної власності на Україні від 1877 р. до 1905 р. Київ 1907 р. Ціна 25 коп.

Готуються до друку його ж:

1. Автономія України і марксизм.
2. Пролетаріат на Україні (Число робітників, поділ їх по професіях, полу, віку, грамотності і т. и.).

Адрес Редакції і контори українського Видавництва „Знаття—то сила“ для зносин: Київъ, Б. Владимирская 76, кв. 1. Н. В. Порш.

Книгарням знижка 30%.

